

Obnova i izgradnja prostora oko antičkog foruma u Zadru

Osmančević, Iris

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:033317>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-17**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest umjetnosti

Preddiplomski sveučilišni studij povijesti umjetnosti (jednopedmetni)

Iris Osmančević

**Obnova i izgradnja prostora oko antičkog foruma u
Zadru**

Završni rad

Zadar, 2023.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest umjetnosti

Preddiplomski sveučilišni studij povijesti umjetnosti (jednopedmetni)

Obnova i izgradnja prostora oko antičkog foruma u Zadru

Završni rad

Student/ica:

Iris Osmančević

Mentor/ica:

izv. prof. dr. sc. Antonija Mlikota

Zadar, 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Iris Osmančević**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Obnova i izgradnja prostora oko antičkog foruma u Zadru** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 13. rujna 2023.

SADRŽAJ

1. Uvod	1
2. Pregled dosadašnjih istraživanja.....	2
3. Ciljevi rada.....	3
4. Poslijeratna obnova grada – počeci i smjernice.....	4
4.1. Natječaj za idejni regulacijski plan iz 1953. godine.....	6
4.2. Idejni regulacijski plan Brune Milića iz 1955. godine.....	10
5. Natječaj za regulaciju užeg središta povijesne jezgre Zadra iz 1959. godine.....	12
5.1. Pristigli radovi.....	13
5.2. Zaključci natječaja.....	15
5.3. Izgradnja po blokovima.....	17
5.3.1. Blok H.....	17
5.3.2. Blok A u Kalelargi.....	18
5.3.3. Blok B u Kalelargi.....	18
5.3.4. Blok C u Kalelargi.....	18
5.3.5. Blok D u Kalelargi.....	19
5.3.6. Blok E.....	19
6. Natječaj za spomenik drugu Titu i vjekovnoj borbi Zadra za slobodu iz 1982. godine.....	21
6.1. Rad Vojina Bakića.....	22
6.2. Rad Dušana Džamonje.....	22
6.3. Rad Zdenka Kolacia.....	22
6.4. Rad Koste Agneli Radovani.....	23
6.5. Rad Branka Ružića.....	23
6.6. Rad Šime Vulasa	24
6.7. Rad Miodraga Živkovića.....	24
6.8. Rad Ratka Petrića.....	25
6.9. Zaključak ocjenjivačkog suda.....	25
7. Natječaj za regulaciju prostora oko foruma iz 1989. godine i izgradnja nakon.....	26
8. Zaključak.....	28
9. Literatura.....	30
10. Popis kratica.....	31
11. Likovni prilozi.....	32

SAŽETAK

Obnova i izgradnja prostora oko antičkog foruma u Zadru

Nakon savezničkog bombardiranja 1943. godine građevni fond povijesne jezgre grada porušen je gotovo u cijelosti. Netom nakon rata 1945. godine kreće se s prvim pokušajima sistematiziranja i usmjeravanja obnove, bez prethodnih predložaka koje bi olakšale posao mnogim urbanistima, arhitektima, konzervatorima, povjesničarima umjetnosti i drugim stručnjacima koji su se uhvatili u koštac s tim teškim zadatkom. Najizazovniji za obnovu pokazao se prostor uokolo antičkog foruma na kojem su sačuvani povijesni spomenici koje je trebalo pažljivo uklopiti u sliku suvremenog grada. Od vremena antike prostor foruma bio je srce grada, stjecište društvenog, političkog i vjerskog života stoga ga je trebalo opremiti pravim sadržajima kako bi očuvao svoj stoljetni karakter. Od poslijeratnog perioda taj prostor ostaje još nedefiniran jer bi se svakim novim natječajem i idejom za reguliranje foruma javljala potreba za još detaljnijim i preciznijim određenjem tog važnog prostora povijesne jezgre Zadra.

Ključne riječi: Zadar, Drugi svjetski rat, 20. stoljeće, obnova, antički forum

1. UVOD

Prostor oko antičkog Foruma u Zadru jedno je od rijetkih mjesta koje nam na očigled nudi pregled bogate povijesti grada – od antičkih ostataka, ranokršćanske katedrale, srednjovjekovne crkve svetog Donata, renesansnog pročelja crkve svete Marije i baroknog crkve svetog Ilije, klasicističko pročelje nadbiskupske palače do moderne gradnje Arheološkog muzeja i okolnih zgrada. Oduvijek funkcionira kao srce grada u kojem su bile smještene najvažnije sudske i municipalne zgrade i institucije te kao sastajalište naroda, stjecište ekonomskog, kulturnog, društvenog, političkog i vjerskog života.¹ Prostorno rješenje cjeline antičkog foruma s kapitolijem jedinstveno je na našim prostorima zbog smještaja na periferiji grada te međusobnog odnosa prostora foruma i kapitolija koji su postavljeni u dva nivoa okrenuti jedan prema drugome, dok su trijemovima zatvoreni prema van.²

U doba antike prostor foruma bio je s tri strane obrubljen stubama čime je za nešto malo manje od pola metra bio niži od elevacije okolnog prostora. Istraživanjima je utvrđeno da je Forum imao dva kata, odnosno portik s galerijom koji se protezao uzduž tri strane te je završavao i zatvarao prostor pred Kapitolijem na zapadu. S vanjske strane bio je ozidan i okružen nizom taberni čiji su ostaci danas sačuvani *in situ*. Na originalnom mjestu sačuvan je i jedan od dva monumentalna stupa koja su se nalazila ispred Kapitolija, koja najbolje svjedoče o dimenzijama antičkog zdanja. Uz Forum se nalazila i bazilika čiji se ostaci i danas vide u teksturi arhitektonski uređene površine Poljane pape Ivana Pavla II.³ Antički urbanizam u velikoj mjeri odredio je daljnji razvoj grada kroz epohe, a tri najvažnije urbanističke matrice koje su povijesnoj jezgri grada dale prepoznatljivu fizionomiju su uz antičku, mletačka i austrijska (sl. 1).⁴

Zadar doživljava veliki urbanistički preobražaj krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća, kada je potpuno moderniziran rušenjem dijela zidina u povijesnoj jezgri, otvaranjem prema zaleđu te provođenjem prometa po obodu poluotoka (sl. 2). Arhitektura koja dominira između dvaju ratova jest javna i monumentalna modernistička arhitektura.⁵

¹ M. SUIĆ, 1981., 203.

² M. SUIĆ, 1981., 216.

³ A. MLIKOTA, 2021., 32.

⁴ A. MLIKOTA, 2021., 21.

⁵ M. STAGLIČIĆ, 1989., 18.

Arhitektonsko i urbanističko oblikovanje prostora antičkog Foruma zaokupljalo je urbaniste generacijama. Fizionomija, gabariti i tehnike gradnje postaju jasnije nakon rušenja zgrada istočno i jugoistočno od crkve svetog Donata 1930.-ih godina. Prvotna istraživanja započela su 1949. iskapanjem nekoliko sondi, dok su sistematska istraživanja šireg prostora započela 1964. te su trajala do 1967. godine kada je otkrivena gotovo čitava površina foruma i većeg dijela njegovih okolnih i pripadajućih građevina (sl. 3).⁶

Nakon savezničkog bombardiranja 1943. godine gotovo osamdeset posto građevnog fonda stare jezgre bilo je uništeno (sl. 4). Partizanska vojska krajem listopada 1944. godine ulazi u oslobođeni i porušeni grad koji se nalazi na povijesnoj razmeđi opasnosti da mu se prekine tisućljetni urbani kontinuitet ili da se pristupi obnovi s novim urbanističkim i arhitektonskim rješenjima.⁷ Nova država s novom ideologijom nastojala je ukloniti sve tragove prijašnjih režima te je u udarničkim akcijama očišćen gotovo cijeli predratni sloj Zadra, što je naravno bila prijetnja i svim povijesnim slojevima stare jezgre, stoga je od velike važnosti bila uloga tadašnje arhitektonsko – urbanističke i kulturne javnosti u usmjeravanju procesa obnove Zadra, koja započinje natječajem za regulacijsku obnovu iz 1953. godine, uz poticaj Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Obnova povijesne jezgre Zadra predstavljala je izazov urbanistima i arhitektima koji su morali zadovoljiti potrebe suvremenog grada pritom uzimajući u obzir i povijesnu gradnju te spomenike koji su sačuvani.⁸

Mikrolokacija same srži stare jezgre Zadra, dio oko antičkog foruma kroz stoljeća je bio centar druženja, kulture i gradskog života stoga je trebalo sačuvati njegov drevni urbanitet i obnoviti ga da postane suvremeni centar grada.

2. PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

Najopsežniji i najrecentniji prikaz poslijeratne obnove grada Zadra donosi povjesničarka umjetnosti Antonija Mlikota u knjizi *Zadar – obnova i izgradnja nakon razaranja u Drugome svjetskome ratu*, u kojoj se detaljno bavi cijelim procesom poslijeratne obnove, regulacijskim planovima i naposljetku izgradnjom objekata, a sa zadnjom izgrađenom zgradom u povijesnoj jezgri 1972. godine završava prvi veliki val obnove. O arhitektu koji je ostavio najviše traga u

⁶ M. SUIĆ, 1981., 204.

⁷ I. MERČEP, 2005., 68.

⁸ I. MERČEP, 2005., 68.

procesu obnove povijesne jezgre Zadra Brunu Miliću piše Dražen Arbutina u publikaciji koja je pratila izložbu *Zadarski urbanistički i arhitektonski opus Brune Milića*.⁹

Budući da su u procesu obnove grada sudjelovali mnogi cijenjeni domaći arhitekti, urbanisti, povjesničari umjetnosti i ostali stručnjaci u časopisima *Arhitektura* i *Čovjek i prostor* nalazimo niz članaka o temi obnove, pojedinim izgrađenim objektima te osvrte na ideje i projekte regulacijskih osnova koji datiraju od kraja četrdesetih godina pa sve do osamdesetih godina dvadesetog stoljeća. U to vrijeme nije postojao predložak kako obnoviti povijesne cjeline stoga je cijela suvremena kulturna i stručna javnost aktivno sudjelovala u tome procesu.

Prostorom oko antičkog Foruma bavi se također veliki broj članaka iz gore navedenih časopisa koji kritički pristupaju regulacijskim planovima i iznose svoje viđenje oblikovanja tog središta povijesne jezgre, kao što je onaj Dragana Boltara *Zadar – izgradnja centra* iz časopisa *Arhitektura*.¹⁰

O natječaju za izradu Spomenika Titu i vjekovnoj borbi Zadra za slobodu na prostoru antičkog foruma i Nove rive piše Antonija Mlikota u članku *Natječaj za Spomenik drugu Titu i vjekovnoj borbi Zadra za slobodu iz 1982.* za zbornik simpozija pod nazivom *Problem spomenika: spomenik danas*, dok su svoj osvrt na taj natječaj dali i brojni stručnjaci u broju časopisa *Čovjek i prostor*.¹¹

3. CILJEVI RADA

Cilj ovog rada je prikazati kako se arhitektonsko i urbanistički tretirao prostor oko antičkog foruma u Zadru kroz projekte poslijeratne obnove i izgradnje povijesne jezgre Zadra nakon razaranja u drugome svjetskome ratu. Pregledom idejnih regulacijskih planova kroz desetljeća nakon rata kroz tekst će se pojasniti kako se u pojedinim epohama i fazama obnove najuži centar povijesne jezgre Zadra promišljao, gradio i mijenjao s novim spoznajama na terenu i s rastom svijesti o zaštiti kulturnih cjelina i ambijenata te što je naposljetku ostvareno i kako.

⁹⁹ D. ARBUTINA, 2002., katalog izložbe

¹⁰ D. BOLTAR, 1961., 40.-48.

¹¹ A. MLIKOTA, 2013., 299. – 321.

4. POSLIJERATNA OBNOVA GRADA – POČECI I SMJERNICE

Prvi konzervatorski radovi i popravci započinju odmah nakon oslobođenja Zadra 1944. godine izlaskom na teren i utvrđivanjem stanja te izradom konzervatorskih nacрта kako bi se moglo krenuti u sanaciju oštećenih objekata.¹² Crkva svetog Ilije imala je oštećenje krova i zida koji ju je povezivao s kapelom svetog Spiridona. Oštećenja na krovu i zidu su popravljena, no kapela se nije sačuvala i njeni ostaci su uklonjeni pri istraživanju rimskog foruma i kapitolija.¹³ Na crkvi svetog Donata obavljeno je statičko učvršćivanje tambura uz pomoć armirano betonskog prstena.¹⁴

Palača Bonaldi koja se nalazila uz zvonik svete Stošije razmontirana je 1950. godine s namjerom da se preseli na drugu stranu ulice što naposljetku nije ostvareno.¹⁵

Adaptacija romaničke kuće Eve i Mihovila Avramovića neposredno uz antički forum započela je 1957. godine. Na dvorišnoj strani kuća je imala trijem preko kojeg se ulazilo u stambeni prostor. Kameno stubište vodilo je na sačuvanu romaničku kulu, a s postojeće terase vodile su stube na kat i još jednu terasu na vrhu.¹⁶ Naglašeno je da će se kameni dijelovi i balkon izvesti od dijelova koje će im dostaviti konzervatorski zavod, no projekt obnove nije izveden u cijelosti stoga je adaptacijom kuća dobila armiranobetonski balkon, a niži dio kuće prekriven je krovom na strehu. Na tom dijelu građevine zazidana su nekadašnja vrata i otvoreni su prozori na katu i jedan pod krovom. Glavni portal je adaptacijom dobio lunetu nad vratima, a cijeli sklop je s naglašenim kontrastom betonskih intervencija i starih zidova ostao neskladan i djeluje nedovršeno.¹⁷

Najraniji konzervatorski zahvati rezultirali su pripremama za izradu prvog idejnog regulacijskog plana obnove, koje započinju još 1944. godine izradom arhitektonsko-urbanističkih studija, sakupljanjem podataka i izradom snimaka stanja terena. Plan, koji je obuhvaćao prostor od Borika do Bibinja, dovršen je 1946. godine, a njegovi autori su arhitekti Milovan Kovačević, Zdenko Stržić i Božidar Rašica (sl. 5 i 6).¹⁸ U rješavanju prostora povijesne jezgre Zadra vodili su se postulatima moderne arhitekture i suvremenih promišljanja

¹² A. MLIKOTA, 2021., 181.

¹³ A. MLIKOTA, 2021., 189.

¹⁴ A. MLIKOTA, 2021., 194.

¹⁵ A. MLIKOTA, 2021., 207.

¹⁶ A. MLIKOTA, 2021., 603.

¹⁷ A. MLIKOTA, 2021., 604.

¹⁸ I. MERČEP, 2005., 69.

o gradu. Zadržali su antički ulični raster, ali s novom strukturom koja bi osiguravala suvremene uvjete stanovanja kao što su zelenilo, dovoljno sunca i zraka i slično. Novogradnju bi od postojećih spomenika odvojili zelenim površinama.¹⁹ Jedan od osnovnih postulata moderne arhitekture kojom su autori vođeni je individualno, ali i kompleksno rješavanje zadataka što rezultira time da jedan kvalitetan suvremeni zahvat ne može u isto vrijeme uništiti vrijednost postojećeg spomenika ili ambijenta cjeline.²⁰ Ipak planiranom novom strukturom arhitekti nisu uspjeli stvoriti povezanost s prostorom, kao ni sačuvati zadarsku prepoznatljivu urbanu fizionomiju.²¹

Plan je u prvom poratnom razdoblju bio stavljen na čekanje, a mnoge povijesne građevine minirane su ili uništene jer je na njihovo mjesto trebala doći novogradnja ili bi mjerodavni procijenili da ju treba ukloniti. Iako se od plana odustalo 1948. posljedice za urbanu strukturu su ostale trajne zbog rušenja mnogih obnovljivih zgrada te samovoljne bespravne gradnje i uništavanja koje je provodila lokalna vlast.²² Upravo zbog zloupotrebe plana koji je trebao pokušati sistematizirati i usmjeriti obnovu 1953. godine bio je raspisan novi natječaj pod okriljem Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.²³

Prvi zamah u gradnji i obnovi povijesne jezgre započinje i neizvedenim projektom adaptacije crkve i samostana svete Marije za potrebe Instituta JAZU-a i Muzeja srednjovjekovne umjetnosti koji je privukao pozornost stručne i političke javnosti na problem izgradnje i obnove Zadra. Predsjedništvo Akademije izradu projekta prepušta arhitektu Nevenu Šegviću. Nakon restauratorskih radova na Vekeneginoj grobnici i zvoniku izvedenih 1949. godine već godinu nakon Akademija kreće u izgradnju Šegvićeva odobrena projekta.²⁴ Projekt je odobren na sastanku održanom u Arheološkom muzeju u Zadru 1949. godine, na kojem su prisustvovali Branimir Gušić, Ljubo Babić, Cvito Fisković, Bude Prvan, Grga Oštrić i Neven Šegvić. Projektom je dvorište samostana trebalo bit okruženo dvokatnim zgradama s trijemom u prizemlju, osim uz Kapitularnu dvoranu. Arkade klaustara uz Kapitularnu dvoranu trebalo je obnoviti prema sačuvanom nacrtu Ćirila Metoda Ivekovića, a ostale dijelove klaustara arhitekt je mogao graditi prema vlastitim idejama. U zgradi uz glavnu gradsku ulicu smjestio bi se dijecezanski i samostanski arhiv koji bi zidom bio povezan s baroknom palačom Bonaldi koja bi se razmontirala i prenijela s druge strane ulice. Prostor ispred crkve ostao bi nepromijenjen

¹⁹ I. MERČEP, 2005., 70.

²⁰ R. IVANČEVIĆ, 1967., 64.

²¹ I. MERČEP, 2005., 70.

²² A. MLIKOTA, 2021., 751.

²³ D. ARBUTINA, 2002., 24.

²⁴ A. MLIKOTA, 2021., 383.

i tu bi bio smješten ulaz u muzej i institut.²⁵ Zahvaljujući započetim radovima crkva svete Marije 1957. godine dobiva armirano-betonska ojačanja, obnavlja se kupola i konačno je bila ponovno pod krovom. Nakon pripremnih radova daljnji su radovi prekinuti, a 1959. odustalo se od projekta zbog potrebe raspisivanja natječaja za regulaciju cjelokupnog prostora užeg centra zadarske jezgre gdje se nalaze najvažniji povijesni spomenici.²⁶ Iako neizveden Šegvićev projekt postavio je smjernice u daljnjoj gradnji i pozicioniranju novih struktura prema starim, a dio bloka oko crkve na uređenje će čekati projekt Mladena Kauzlarića obuhvaćen u uređenju bloka E iz natječaja iz 1959. godine.

4.1. Natječaj za idejni regulacijski plan iz 1953. godine

Važan događaj za tijek poslijeratne obnove bio je dolazak Miroslava Krleže, koji je u nekoliko navrata posjetio Zadar te je svojim povijesnim govorom potaknuo obnovu, a pozicijom potpredsjednika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti bio je dovoljno utjecajan da pokrene bolju skrb prema sačuvanim spomenicima od strane gradske vlasti, ali da i uz pomoć JAZU izvrši prve popravke na povijesnim spomenicima.²⁷

Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti odigrala je presudnu ulogu i u organizaciji i provedbi natječaja iz 1953. godine, a u izradi programa natječaja sudjelovali su mnogi stručnjaci iz područja arhitekture, urbanizma, konzervacije i kulture općenito.²⁸ Postavivši glavne smjernice natječaja koje se tiču šireg područja Zadra, okreću se izradi plana obnove stare jezgre, pristupajući prostoru poluotoka kao jednom zahvatu s ciljem da sve zajedno predstavlja jedinstvenu organsku arhitektonsko-urbanističku cjelinu. Od natjecatelja su tražili oblikovanje panoramskih i internih gradskih vizura, određivanje aktivnog odnosa nove strukture i kulturno povijesnih spomenika.²⁹ Pri obnovi sačuvanih dijelova grada (sl. 8) natjecateljima je bilo dopušteno uklanjanje građevina, njihovo skraćivanje po visini i smanjivanje dubine, kao i uklanjanje blokova radi povećavanja higijenskog standarda, uz poštivanje građevina povijesne i kulturne vrijednosti.³⁰

²⁵ A. MLIKOTA, 2021., 384.-385.

²⁶ A. MLIKOTA, 2021., 386.

²⁷ A. MLIKOTA, 2021., 752.

²⁸ I. MERČEP, 2005., 71.

²⁹ I. MERČEP, 2005., 72.

³⁰ A. MLIKOTA, 2021., 407

Stručnost natječaja potvrđuju podloge i program koji ga prate (sl.7). Grafički dio podloga sastojao se od karata u mjerilu od 1:25000 do 1:500 s detaljnim povijesnim podacima, geodetsko – katastarskom snimkom poluotoka s visinskim kotama, detaljnim popisima i tumačenjima postojećeg građevnog stanja do snimaka pojedinih povijesnih građevina i kompleksa. Tekstualni dio podloga se sastojao od stotinjak stranica informativnih podataka i programa sa smjernicama natječaja.³¹ Program je naglasio niz kulturnih, urbanističko-arhitektonskih i povijesnih tema i pitanja te se od prijavljenih natjecatelja očekivala njihova primjena na prostoru zadarske jezgre, kao i prepoznavanje i dopunjavanje siluete grada koji ima već stoljetnu samosvjesnu fizionomiju.³²

Zbog hitnosti gradnje i obnove povijesne jezgre krenulo se u raspisivanje natječaja te je sastavljen ocjenjivački žiri u sastavu Miroslava Krleže kao predsjednika te članova Krste Hegedušića, Ante Sorića, Zvonimira Tičina, Mladena Kauzlarića, Gрге Oštrića, Josipa Seissla, Andrije Mohorovičića, Jurja Denzlera i Stjepana Hribara.³³ Natječaj je bio raspisan kao opći, anonimni i jugoslavenski, a od prijavljenih četrnaest i prihvaćenih dvanaest radova nijedan prema ocjeni žirija nije u potpunosti ispunio uvjete natječaja, odnosno najviše su zakazali u konzervatorskim smjernicama. Autori nagrađenih i otkupljenih radova bili su sljedeći - rad pod šifrom 16124. ing. Berislava Kalodere sa suradnicima ing. Jerkom Marasovićem, ing. Volgom Mijač, ing. Mirjana Marasović i konzultantom arh. Budimirom Pervanom, natječajni rad pod šifrom 39393. ing. arh. Brune Milića, ing. arh. Miroslava Kollenze sa suradnicima studentima i apsolvencima Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu Brankom Bercom, Radovanom Horvatom, Dominikom Kunkerom, Željkom Milić i Katicom Škunca te rad pod šifrom 50105. grupe urbanističkog Instituta Narodne republike Hrvatske koji čine ing. arh. Vlado Ivanović, ing. arh. Radovan Mišćević, ing. arh. Branko Petrović, ing. arh. Branko Vasiljević sa suradnicima fotografom Ivanom Barbarićem, tehničarom Veljkom Franićem, ing. Nadom Vasiljević, modelarom Hasanom Zukanovićem, kartografom Franjom Kovačevićem i tehničarom Ivanom Ley. Otkupljeni su radovi pod šifrom 201153. autora ing. arh. Tankreda Lubynskog, ing. arh. Zlatka Furjanića, ing. arh. Beate Šajnović, ing. arh. Valerije Leskovar Švever, rad 99666. autora arh. Branislava Mirkovića i arh. Dragoljuba Jovanovića te rad pod šifrom 23575 autora arh. Dragoljuba Jovanovića i arh. Branislava Mirkovića sa suradnicima arh. Ivanom Jankovićem i arh. Zoricom Velisavljević. Zaključak ocjenjivačkog suda bio je taj da se preostali iznos od četiristo tisuće dinara podijeli na način da se radu pod šifrom 201153. isplati još pedeset tisuća

³¹ I. MERČEP, 2005., 70.

³² I. MERČEP, 2005., 71.

³³ A. MLIKOTA, 2021., 420.

dinara zbog kvalitete i posebne upotrebljivosti, dok je za radove pod šiframa Motto Z-00001., 99066., 60006., 12321., 74174. i 77771. predložena isplata po sedamdeset i pet tisuća dinara za uloženi trud i materijalni trošak. Radovi pod šifrom 35281. i 77711. odbijeni su kao nepotpuni i nedovoljno obrađeni.³⁴ Radove se ocjenjivalo prema kriterijima zadovoljavanja oblikovanja uravnotežene gradske cjeline odmjerenih volumena, izbjegavanja većih monofunkcionalnih zona, kreiranja i odabira tipologije gradnje, ali i dispozicije tako da se poštuje antički ulični raster.³⁵ Novi pristup tretiranju povijesne jezgre u natječajnim rješenjima pokazala su tri prvonagrađena autorska tima – splitski tim arhitekata urbanista i konzervatora koje je predvodio arhitekt Berislav Kalodera, tim arhitekata Radovana Miševića, Branka Petrovića i Branka Vasiljevića iz Zagreba te tim arhitekata Brune Milića i Miroslava Kollenza – no budući da nijedan od prijavljenih radova nije u potpunosti zadovoljio kriterije natječaja, izrada regulacijskog plana povjerena je Bruni Miliću uz doprinos ostalih prvonagrađenih ideja.³⁶

Radovi autorskih timova arhitekata Branislava Kalodere i Brune Milića pokazuju sličnost u nekim aspektima kao što su pridržavanje antičkog rastera ulica te osjećaju za mjerilo grada jer variranjem tipologije i visine gradnje uspijevaju stvoriti mediteranski ugođaj. Javne prostore prilagodili bi mjerilu pješaka, dok se njihovi radovi jedino značajno razlikuju u pozicioniranju prometnica. Slično rješavaju i prostor antičkog foruma (sl.9) i potez uz glavni *cardo* do nove obale gdje niskim volumenima stvaraju vizualni okvir povijesnim spomenicima bez da ih zaklanjaju.³⁷ Rad urbanističkog instituta u Zagrebu također u pravilu ne odstupa od antičkog rastera ulica, osim na samom sjevernom dijelu zbog prometnih rješenja. Prostor foruma bi predimenzioniranim trgovima produžili do mora, a otvaranjem tih velikih trgova i ponavljanjem nekoliko tipova shematizirane gradnje udaljavaju se od proporcija mediteranskog grada.³⁸

U ostalim prijavljenim natječajnim radovima prostor oko antičkog foruma tretiran je na više ili manje uspješan način. U natječajnom radu pod šifrom 77771. autor se ne pridržava antičkog rastera ulica te monumentalnom gradnjom odstupa od postojećeg ambijenta. Od crkve svetog Frane prema prostoru nadbiskupske palače rekonstruira antičke stupove foruma te na tom novom prostoru u središtu postavlja fontanu *Život u moru*, koja se sastoji od tri figure sirena golih prsa kako pridržavaju i grle tri nage stajace muške figure, odnosno morske vodenjake.³⁹

³⁴ A. MLIKOTA, 2015., 165.

³⁵ I. MERČEP, 2005., 73.

³⁶ D. ARBUTINA, 2002., 35.

³⁷ I. MERČEP, 2005., 73.

³⁸ I. MERČEP, 2005., 73.-74.

³⁹ A. MLIKOTA, 2015., 167.

Natječajni rad pod šifrom 12321. također karakterizira nepoštivanje antičkog uličnog rastera i glomazna izgradnja neprimjerena ambijentu. Ispred crkve svetog Donata bila je predviđena izgradnja dviju reprezentativnih okomito postavljenih zgrada koje bi otvarale vizuru prema moru, a u njima bi bili smješteni Arheološki muzej i Konzervatorska palača. Između muzeja i crkve svete Marije smjestio bi se lapidarij, a velika kazališna zgrada u blok iza nekadašnjeg samostana. Ulaz u kazalište bio bi s glavne ulice i u formi reprezentativnog konkavnog trijema ukrašenog tordiranim stupovima, dok bi s druge strane ulice bio formiran novi gradski trg kojeg bi uokvirivale zgrade Galerije umjetnina i Kotarskog narodnog odbora, a na trgu bi bio smješten i spomenik Narodno oslobodilačkoj borbi. Ispred crkve svetog Ilije predviđena je bila izgradnja ljetne pozornice u formi amfiteatra s monumentalnim i bogato ukrašenim pročeljem.⁴⁰ U radu pod šifrom 99066. negativno je ocijenjena ideja kreiranja velikog prostora koji bi povezivao forum, nadbiskupsku palaču te crkve svetog Donata i svete Marije jer bi se time narušila likovnost i plastičnost navedenih povijesnih spomenika.⁴¹ U natječajnom radu pod šifrom 74174. ispod svete Marije predviđena je izgradnja trga na kojeg bi s Nove rive vodilo monumentalno stubište, dok je u radu pod šifrom 35281. slično riješen prostor ispod svetog Donata otvaranjem novog trga s bunarskom krunom u centru koji je također vizurom otvoren i usmjeren prema novoj rivi.⁴² U prihvaćenom natječajnom radu pod šifrom 60006. prostor oko crkve svetog Donata okruživala bi dvokatna novogradnja, a dio tih novih zgrada bio bi raščlanjen kolonadama, dok bi se uz rub foruma postavio niz slobodnostojećih kipova.⁴³ U radu sa šifrom Motto Z 0001 predloženo je kreiranje novog trga zapadno od svetog Donata, koji bi bio otvoren prema moru i postavljen sjeverozapadno od crkve uz Stup srama. Trg sa svojim pozicioniranjem i izduljenim oblikom koji ne poštuje granice foruma negirao bi važnost prostora iza svetog Donata što je ocjenjivački sud smatrao pogrešnim.⁴⁴ Natječajni rad pod šifrom 99666. trasiranjem prometnice po novoj rivi otvara široki prostor ispred svetog Donata gdje je bila predviđena izgradnja zgrade kazališta s novom gradskom kavanom te Arheološkog muzeja s Galerijom umjetnina. Kazalište i muzej bili bi povezani trijemom s dvostrukim redom stupova koji bi ujedno služili i kao terasa nove kavane, a istom arhitekturom bili bi povezani i kavana i muzej. Rušenjem ogradnog zida i vrta uz nadbiskupsku palaču otvorio bi se prostor za novi trg, dok bi se u pročišćenom bloku uz svetog Iliju projektirala ljetna pozornica. Pred

⁴⁰ A. MLIKOTA, 2015., 168.

⁴¹ A. MLIKOTA, 2015., 170.

⁴² A. MLIKOTA, 2015. 171. – 173.

⁴³ A. MLIKOTA, 2015., 175.

⁴⁴ A. MLIKOTA, 2015., 178.

crkvom svete Marije bila je predviđena izgradnja novog trga koji bi korespondirao s otvorenim površinama oko svetog Donata i zvonika crkve svete Stošije.⁴⁵

Umjesto primjene isključivih teoretskih modela obnove kao što su grad muzej konzerviranih spomenika ili grad ekstremnog modernog urbanizma, nagrađenim natječajnim radovima je na suvremeni način interpretirana urbana matrica grada sa sačuvanim rasterom ulica i trgova, a zadovoljeni su i svi principi suvremenog urbanizma po pitanju prometa i stanovanja. Program natječaja s pratećom knjigom je svojom ozbiljnom elaboracijom povijesnog i urbanističkog razvoja grada i stare jezgre bio novina u domaćoj urbanističkoj praksi i temelj za promišljanje daljnje obnove.⁴⁶

4.2. Idejni regulacijski plan Brune Milića iz 1955. godine

Gotovo u isto vrijeme sa završetkom natječaja iz 1953. Haaškom konvencijom se u konzervatorsku praksu implementiraju temelji zaštite povijesnih središta kao cjelina, a tri godine kasnije na Prvom međunarodnom kongresu o urbanističkom rješavanju povijesnih ambijenata u Milanu sustavno se promišlja o uređenju i zaštiti povijesnih cjelina na razini Europe. Te godine i na savjetovanju Urbanista Hrvatske u Splitu razmatra se problem obnove i konzervacije urbanističkog nasljeđa Dalmacije. Sve to bili su temelji promišljanja zaštite povijesnih cjelina koje vrhunac dosežu Venecijanskom poveljom 1964. što je u praksi značilo i sustavnu zaštitu uz pomoć regulative.⁴⁷

Grad Zadar tek 1954. godine dobiva status novooslobođenog područja pa u njega počinju pristizati sredstva koja su naselja i gradovi dobivali kao novooslobođeni teritoriji. Narodno gradsko vijeće Zadra nakon raspisanog natječaja 1953. povjerava Bruni Miliću, kao jednom od autora tri prvonagrađena rada, zadatak izrade detaljnog regulacijskog plana povijesne jezgre Zadra, no istodobno već i kreće u stihijsku obnovu bez plana.⁴⁸ Plan je trebao biti gotov u svibnju 1955. godine te se trebao usvojiti na sjednici Narodnog gradskog vijeća čime bi postao konačan i predstavljao predložak daljnje obnove na poluotoku.⁴⁹

⁴⁵ A. MLIKOTA, 2015., 180.

⁴⁶ I. MERČEP, 2005., 73.-74.

⁴⁷ A. MLIKOTA, 2021., 486.

⁴⁸ A. MLIKOTA, 2021., 482.

⁴⁹ A. MLIKOTA, 2021., 482.

U idejnom planiranju pojedinih gradskih blokova držao se podjele grada na blokove prema smjernicama natječaja iz 1953. godine te se u velikoj mjeri držao i vlastitih rješenja iz natječajnog rada. Osnovna Milićeva zamisao u rješavanje izgradnje povijesnog središta Zadra bila je zadržavanje ortogonalnog rastera ulica i poštivanje povijesnih gradskih trgova i spomenika koji čine jedinstvenu urbanu matricu (sl. 10, 11, 12, 13 i 14).⁵⁰ Smatrao je da će povijesna jezgra Zadra i dalje ostati žarište kulturnog i društvenog života te da bi u tome smjeru trebalo promišljati izgradnju. Prema njegovom mišljenju urbanistička analiza grada ne samo da je otvorila smjer i opseg rekonstrukcije već je odredila i sadržaje primjerene po svom obliku i dimenzijama da se lociraju na tom prostoru, čime bi povijesni objekti bili postavljeni uz čvrsti funkcionalni odnos sa životom oko sebe i arhitekturom koja će ih uokviriti.⁵¹ Za stambene zgrade zamislio je meandarski tip novogradnje koja otvara primjerene vizure na sačuvane spomenike, i u isto vrijeme omogućuje korisnicima suvremene uvjete života omogućavajući svakom stanu dovoljno svjetla i zraka te zajedničkih vrtnih prostorija. Puno pažnje u planiranju posvećivao je i analizi prometa koji bi ostavio na obodu grada dok bi sve unutarnje ulice bile isključivo pješačke.⁵² Posebna pažnja pridodana je određivanju obalnog pojasa i utvrđivanju vizura grada s mora. I tu bi novogradnje ponavljale motiv meandra tako da volumenima i visinama ne narušavaju povijesne spomenike kao glavne motive te vizure.⁵³

U natječajnom radu iz 1953. Milić i suradnici novootkriveni prostor foruma ne definiraju sadržajno zbog započetih arheoloških istraživanja jer su smatrali da se iskopi temelja trebaju obaviti prije izrade projekta zbog mogućih uklapanja rezultata istraživanja u ambijent ili novu arhitekturu. Prostor ispred crkve svetog Donata trebao je dobiti prikladan arhitektonski okvir i bazu, uz zadržavanje postojeće visinske razlike i minimalnu rekonstrukciju gradskog zida koji bi naglasio sam prostor i njegovu vjekovnu vizuru.⁵⁴ Pri izradi regulacijskog plana iz 1955. godine određivanje foruma u tome trenutku još nije bilo moguće zbog nezavršenih arheoloških istraživanja te za njega arhitekt predlaže izradu još detaljnijeg plana s preciziranim sadržajem. Milić je predvidio povlačenje ogradnog zida Nadbiskupske palače za pet do sedam metara kako bi povećao vidljivost foruma i dao arhitektonski okvir sačuvanom stupu. Uza zvonik crkve svete Stošije oblikovao bi manji trg i natkriven trijem koji bi pratio liniju antičkog foruma, uz rješenje koje bi uključivalo i obnovu demontirane barokne palače Bonaldi koja bi također poslužila kao

⁵⁰ A. MLIKOTA, 2021., 500.

⁵¹ D. ARBUTINA, 2002., 41.

⁵² A. MLIKOTA, 2021., 753.

⁵³ A. MLIKOTA, 2021., 500.

⁵⁴ A. MLIKOTA, 2021., 449.

arhitektonski okvir cijelome prostoru foruma. Između svetog Donata i svete Marije bila je predviđena izgradnja dvokatne zgrade koja bi na katu imala arhiv, a u prizemlju sadržaje za građanstvo.⁵⁵ Crkva svetog Donata, sjemenište i zgrada nadbiskupije trebale su biti obnovljeni za potrebe Arheološkog muzeja, a ispred svetog Donata planirana je izgradnja jednokatne i dvokatne zgrade namijenjene kulturnim i društvenim sadržajima koje bi oblikovale malu poljanu kao podsjetnik na nekadašnji Zeleni trg. Bunarske cisterne trebale su služiti za turističke svrhe ili za povremene izložbe.⁵⁶ Kako bi se zatvorio prostor antičkog foruma prema Novoj rivi bila je predviđena izgradnja bloka jednokatnih i dvokatnih zgrada društvene namjene u koje bi smjestili sadržaje poput galerije umjetnina, etnografskog muzeja, kina, znanstvene knjižnice i slično.⁵⁷

Planirana izgradnja prema Milićevom planu djelomično je izvedena te su u većem omjeru na obnovu Zadra utjecali arhitekti iz Projektnog poduzeća Donat te pojedini zagrebački arhitekti, nego Bruno Milić. Njegov regulacijski plan je odbačen 1958. na proširenom sastanku Savjeta za urbanizam i građevinarstvo pri Narodnom gradskom odboru Zadra. Na sastanak su bili pozvani stručnjaci Juraj Neidhardt, Nikola Dobrović i Riko Marasović kako bi izrazili svoje mišljenje o regulacijskom planu, no ne i autor Bruno Milić čiji plan općinska vlast nije htjela ni fizički preuzeti.⁵⁸

5. NATJEČAJ ZA REGULACIJU UŽEG SREDIŠTA POVIJESNE JEZGRE ZADRA IZ 1959. GODINE

Nakon sastanka Savjeta za urbanizam i građevinarstvo pri Narodnom gradskom odboru Zadar na kojem je odbačen Milićev plan 1958., osnovana je Savjetodavna stručna komisija za izgradnju središta grada te je raspisan novi natječaj za regulaciju užeg središta povijesne jezgre Zadra (sl. 15 i 16). Tako je za prostor oko povijesnih spomenika i dio obale ispred njih raspisan urbanistički natječaj, a za dio regulacije Kalelarge arhitektonski. U komisiji koje je ocjenjivala radove bili su Dragan Boltar, Ninoslav Kućan, Zdenko Sila, Grga Oštrić, Zvonimir Tičina, Ante Sorić i Albin Švorinić.⁵⁹

⁵⁵ A. MLIKOTA, 2021., 509.

⁵⁶ A. MLIKOTA, 2021., 755.

⁵⁷ A. MLIKOTA, 2021., 510.

⁵⁸ A. MLIKOTA, 2021., 756.

⁵⁹ A. MLIKOTA, 2021., 756.

Namjera natječaja bila je da se što adekvatnijim izborom sadržaja stvore uvjeti za ponovno oživljavanje povijesnog centra grada te da rješenja prostora foruma i Kalelarge tvore primjereni arhitektonski okvir povijesnim spomenicima. Također se u programu traži i rješavanje reprezentativnog prostora uz obalu.⁶⁰ U prvom redu revidiran je i program sadržaja namijenjenih prostoru oko antičkog foruma koji je kulturno društvene sadržaje plana iz 1955. proširio i na turističko-ugostiteljske poput kina, hotela i slično, odnosno na objekte s realnijim investitorima. Smanjene su i dimenzije zgrada namijenjenih arheološkom muzeju i muzeju srednjovjekovne umjetnosti jer se smatralo da u prijašnjim dimenzijama nisu bile izvedive, a zgrada državnog arhiva premještena je na drugu lokaciju poluotoka.⁶¹

5.1. Pristigli radovi

Na natječaj su bili pozvani timovi Urbanističkog zavoda grada Zagreba, Urbanističkog biroa Split, Projektnog poduzeća Donat i Arhitektonskog biroa Rašica iz Zagreba te arhitekti Riko Marasović i Bruno Milić iz Zagreba. Arhitekt Zvonimir Bašić iz Zadra poslao je rad izvan natječaja. Od šestero pozvanih natjecatelja njih četvero je predalo radove dok ih je dvoje odustalo.⁶²

Prvonagrađeni tim Urbanističkog zavoda iz Zagreba, kojeg čine Zdenko Kolacio, Mirko Maretić, Vladimir Ivanović, Grozdan Knežević, Josip Uhlik i maketar Zvonimir Tkalčić, u rješavanju pitanja užeg centra sačuvane spomenike željeli su istaknuti dimenzijama izgrađenih zgrada, uz snažne kontraste izražene volumenom, obradom plohe, detaljima ili izboru materijala.⁶³ Trg ispred crkve svete Marije odredili bi bočnim novogradnjama, dok je arheološki muzej predviđen na prostoru između nove rive i crkve svetog Donata, uz uporabu nekadašnjeg Zelenog trga za izložbeni prostor muzeja. Ispod svete Marije trebala je biti kazališna zgrada s knjižarom i trgovinom glazbalima u prizemlju. Izgradnja hotela bila je predviđena zapadnog od svetog Donata, dok na istoku, na novom trgu smještaju kavanu i restoran s pogledom na apside Donata i zvonik katedrale. U glavnoj ulici predviđena je

⁶⁰ D. BOLTAR, 1961., 40.

⁶¹ D. BOLTAR, 1961., 40.

⁶² D. BOLTAR, 1961., 40.

⁶³ A. MLIKOTA, 2021., 645.

stambena izgradnja, a obradom pročelja i nižom izgradnjom zgrada prema obali htjeli su odati dojam bastiona iza kojeg je grad.⁶⁴

Natječajni rad pod naslovom IXIXI. izradili su Bruno Milić, Marija Širola, Želimir Milić i studenti arhitekture s fakulteta u Zagrebu.⁶⁵ Oni u svome radu povijesnu jezgru ne tretiraju kao muzej na otvorenome, već suvremeno gradsko središte, ali uz uklapanje gradnje u povijesne okvire. Kao i u Milićevom planu iz 1955. zadržan je meandarski smještaj građevina u blokovima s istim rasporedom sadržaja, trgovinskih u uvučenom prizemlju, poslovnih na etaži prvog kata dok su ostale tri etaže namijenjene stanovanju.. Posebna pozornost posvećena je i slaganju ploha usmjerenih na ulice i trgove, pri čemu se izmjenjuju pune plohe i vertikale.⁶⁶ Ono što se razlikuje od plana iz 1955. godine je izostanak trijemova koje je zamislio uzduž Kalelarge. U natječajnom radu iz 1959. umjesto trijemova uvodi pasaže probijene uzdužno ili okomito na glavnu ulicu. Time bi riješili povezanost između ulica i unutarnjih dvorišta blokova te razmekšali tvrdi strukturu modernistički oblikovanog stambenog bloka.⁶⁷ Plan izgradnje ispred crkve svetog Donata smatraju neostvarivim jer taj prostor je još uvijek arheološki neistražen. Izgradnja prema novoj rivi također bi imala meandarski smještaj s naglašenim horizontalama.⁶⁸

Natječajni rad pod brojem 12121. projektnog poduzeća Donat, kojeg čine Slavko Štimac, Ivo Novak i Tomislav Paleka, prostoru centra pristupa s novom namjenom nekadašnjeg Zelenog trga i glavnog gradskog *carda* koji povezuje dvije rive. Zbog sačuvanih spomenika smatraju primjerenim gradnju kulturnih i prosvjetnih sadržaja na tom prostoru. Kalelargu su zamislili kao široku šetnicu obočenu trijemovima pod kojima su banke, trgovine, kavane i slični sadržaji. Blok novih zgrada imao bi prolaze u donjoj zoni, galerijski pristup te maksimalno četiri ili pet katova, a na uglu bloka prema zvoniku katedrale trebalo je biti smješteno kino. Na prostoru uz svetu Mariju zamislili su stambeni blok s većim brojem stanova i dječjim igralištem, dok bi prostor ispred svetog Donata ostao neizgrađen za prezentaciju arheoloških nalaza.⁶⁹

Rad izvan natječaja pod brojem 10001. potpisuje arhitekt Zvonimir Bašić. On u svom radu također predlaže ideju proširenja Kalelarge, ali bez prolaza već s pješačkim koridorom koji je paralelan s ulicom i prolazi uz cijeli blok. Na sjecištu glavne ulice projektira nisku robnu kuću,

⁶⁴ A. MLIKOTA, 2021., 646.

⁶⁵ A. MLIKOTA, 20221., 646.

⁶⁶ A. MLIKOTA, 2021., 647.

⁶⁷ D. ARBUTINA, 2002., 61.

⁶⁸ A. MLIKOTA, 2021., 648.

⁶⁹ A. MLIKOTA, 2021., 648.

a preko puta nje zgradu sa šest katova za trgovinsku ili stambenu namjenu. Gradnju arheološkog muzeja smjestio bi uz zvonik katedrale, a slično kao i Milić, projektirao je natkriveni trijem na rubu Foruma. Zgradu kazališta smjestio bi na jugoistočnom dijelu prostora ispod svetog Donata, dok bi prostor prema novoj rivi zatvorio zgradom koja je postavljena paralelno uz obalu.⁷⁰

Božidar Rašica i suradnici, u svom natječajnom radu pod brojem 15222., idu s osnovnom idejom izgradnje trijemova i pasaža. Kasnije izvedeni blok C u natječaju je trebao biti rastvoren trijemovima sa sve četiri strane ulica koje ga okružuju. Forum bi omeđili po rubu niskim zgradama rastvorenim trijemovima. Kasnije izveden blok H trebao se sastojati od niza međusobno povezanih zgrada.⁷¹

5.2. Zaključci natječaja

Nakon natječaja osnovana je Savjetodavna stručna komisija za izgradnju središta na poluotoku koja je donijela smjernice o izgradnji centra. Izrađeni su plan i maketa (sl. 17) koji na kraju nisu izvedeni niti iz jednog pristiglog rada, jedino je preuzeta preraspodjela sadržaja, a blokovi su označeni slovima od A do I. Pobjednički tim Urbanističkog zavoda iz Zagreba nije pristao na takav način rada te je komisija mimo natječaja blokove podijelila među ostalim prijavljenim i djelatnicima Zavoda za urbanizam Arhitektonskog fakulteta iz Zagreba.⁷²

Planom koji je donijela komisija projektirano je da Kalelarga bude proširena trijemovima s obje strane, prizemlja objekata uzduž ulice ostali bi namijenjeni za trgovinsku djelatnost, a primijenjena blokovska gradnja zadržala bi se u antičkom rasteru.⁷³ Južni blok A namijenjen je u cijelosti stanovanju stoga ima prostrano unutarnje dvorište, dok je sjeverni blok C u višim etažama namijenjen stanovanju, a u nižim poslovnim prostorima. Trgovine prehrane i ugostiteljski objekti smješteni su unutar bloka C. Gradski trg koji bi trebao biti na prostoru foruma sa sjeverne strane zatvara objekt kino-dvorane s turističkim sadržajima u prizemlju, a na jugoistočnoj strani trga je niži objekt namijenjen društveno – kulturnim sadržajima, s turističko-uslužnim djelatnostima u prizemlju. S juga prostor antičkog foruma, odnosno novog trga zatvorio bi objekt ugostiteljske namjene s kavanom.⁷⁴ Blok G koji bi trebao biti najreprezentativniji dio cjeline služio bi kao turistički centar i zbog njegove važnosti javila se

⁷⁰ A. MLIKOTA, 2021., 649.

⁷¹ A. MLIKOTA, 2021., 650.

⁷² A. MLIKOTA, 2021., 756.

⁷³ D. BOLTAR, 1961., 41.

⁷⁴ D. BOLTAR, 1961., 41.

potreba za raspisivanjem novog specijaliziranog natječaja. U zapadnom dijelu bloka G bila bi locirana zgrada arheološkog muzeja koji bi za svoje eksponate koristio i dio gradske cisterne. Na istočnom dijelu lociran je stambeni objekt I koji bi povezo cjelinu i učvrstio vizuru s mora, a blok H na zapadnom dijelu namijenjen je stanovanju te je pandan već izgrađenoj Rašicinoj zgradi na suprotnoj strani. Objekt H bi s postojećim zgrada zatvorio stambeni blok s unutarnjim dvorištem. Na obali je rezerviran prostor za eventualnu gradnju hotela dok je čitav prostor obale namijenjen rekreaciji građana i turista.⁷⁵

Blokovi su među natjecateljima podijeljeni na način da su blokove A, B i D preuzeli Bruno Milić i Ivan Bartolić, građevine u blokovima C,H i I preuzima Božidar Rašica, Kauzlarić preuzima izgradnju bloka E i izradu predstudije bloka G, dok studiju bloka F preuzima Bruno Milić. Naposljetku su izvedene sve građevine osim građevina G i F prema obali.⁷⁶

Suvremena stručna javnost, koja je onodobno bila aktivno uključena u komentiranje i promišljanje procesa obnove, nije blagonaklono gledala na ideje izgradnje, odnosno neizgradnje prostora oko antičkog Foruma. Tako Grgo Gamulin smatra da nijedan rad nije kvalitetno odredio vizuru grada prema moru i da se ona mogla ostvariti u vertikalnim rješenjima koji asociraju na mediteransku gradnju kuća u nizu, čime bi spomenicima osigurali vizuru kakvu su imali stoljećima unazad.⁷⁷ Kritizirao se i nedostatak urbanističkih studija za koje se smatralo da će uslijediti nakon Milićevog plana iz 1955., no umjesto tog provedba osnovnih urbanističkih direktiva povjerena je pojedinačnim arhitektima ili projektantima određenih objekata. Ponovno se gradilo od periferije prema užem centru poluotoka kako bi se dobilo na vremenu za opsežniju studiju izgradnje samog centra, što je na kraju rezultiralo neusklađenom gradnjom koja se u programu raspisanog natječaja htjela izbjeći.⁷⁸ Postojeću tradiciju i ambijente trebalo bi valorizirati modernom gradnjom koja je na istoj razini kvalitete, što zahtjeva angažman i suradnju povjesničara umjetnosti, urbanista, arhitekata i arheologa. U jadranskim urbanim formacijama, prema Radovanu Ivančeviću, ključni arhitektonsko urbanistički problem nije u sukobu moderne arhitekture i baštine već u tome što one nisu suprotstavljene, povezane niti integrirane.⁷⁹

⁷⁵ D. BOLTAR, 1961., 41.

⁷⁶ A. MLIKOTA, 2021., 756.

⁷⁷ A. MLIKOTA, 2021., 653.

⁷⁸ D. BOLTAR, 1961., 40.

⁷⁹ R. IVANČEVIĆ, 1967., 66.

5.3. Izgradnja po blokovima

5.3.1. Blok H

Božidar Rašica 1962. kreće u provedbu projekta stambenog bloka koji je smješten zapadno od nekadašnjeg Zelenog trga, koji gledajući s Nove rive čini vizualnu protutežu već izgrađenom bloku Požarišće koji se nalazi zapadno od sudske zgrade. Natječajem iz 1955. tu je bila predviđena gradnja koncertne i kino dvorane no investitori odobravaju izgradnju stambenog objekta.⁸⁰ Uz dugu zgradu koja je okomito postavljena na obalu bila je predviđena izgradnja niza kaskadno raspoređenih kuća usporednih s crkvom svetog Ilije, koji bi se spojili s postojećom izgradnjom i time zatvorili unutarnje dvorište bloka (sl. 18). Dio projekta s kaskadnim kućama nije nikad izveden zbog arheoloških otkrića rimskih stupova koji su pripadali objektu na forumu, a preprojektirana je i skraćena zgrada usporedna s Novom rivom na način da je izgrađeno jedno krilo koje zatvara blok prema Zelenom trgu i još jedno kratko krilo koje ga zatvara prema Forumu.⁸¹ Uz rub otkrivenih ostataka hrama napravljena je nezgrapna betonska šetnica, a cijeli taj prostor nije adekvatno prezentiran i sačuvan stoga služi kao neasfaltirano parkiralište stanarima obližnjih objekata.⁸²

Izgrađeni blok H stoga čine tri četverokatne zgrade, prostorne raspodjele u obliku krnjeg slova U (sl.19). Poticajem stručnjaka u prizemljima zgrade usporedne s Novom rivom i onom prema Forumu probijen je prolaz kroz blok koji ponavlja liniju antičke ulice koja je prolazila između Forumu i kapitolija. Kao i na već izvedenom Rašicinom bloku na poljani Požarišće i tu su u dvorištu postojale naseljene i nakon rata obnovljene zgrade.⁸³ U oblikovnom pogledu krilo koje gleda prema Novoj rivi jednako je esteticu već izvedenog bloka, a prema Zelenom trgu zgrada ima minimalističko pročelje čiji su katovi rastvoreni nizom simetričnih francuskih prozora s griljama, dok je prizemlje definirano slobodnostojećim nosačima i namijenjeno poslovnim prostorima. Nosači novogradnje ukopani su izravno kroz antički mozaik koji nije sačuvan in situ. Izgradnja te četverokatne zgrade dovršena je 1964. godine.⁸⁴

⁸⁰ A. MLIKOTA, 2021., 701.

⁸¹ V. MARSIC, P. SELEM, Z. MAKOVIC, 2009., 72.

⁸² A. MLIKOTA, 2021., 704.

⁸³ A. MLIKOTA, 2021., 705.

⁸⁴ A. MLIKOTA, 2021., 705.

5.3.2. Blok A u Kalelargi

Gradnja bloka A prema zamislima arhitekata Brune Milića i Ive Bartolića započinje 1962. na južnoj strani Kalelarge. Detaljnu razradu plana naposljetku preuzima Ivo Bartolić.⁸⁵ Blok A je jedini blok na Kalelargi koji nema prohodne trijemove u prizemlju iako je izgrađen na slobodnostojećim nosačima, no u svom prizemlju ima konstrukciju trijemova koji su ostakljeni i namijenjeni poslovnim prostorima. Zatvaranjem prizemlja ublažila se opreka između novog i starog dijela ulice. Oko unutarnjeg dvorišta formiran je zatvoreni blok gradnjom četiri nove i s jednom sačuvanom prijeratnom zgradom. Kroz blok je otvoren javni prolaz, dok se od planiranog galerijskog pristupa prostorima visokog prizemlja odustalo te je izgrađeno zatvoreno stubište. Galerijski pristup stanovima ima samo južna zgrada tog bloka. Pročelje prema glavnoj gradskoj ulici projektirano je kao cjelovito i raščlanjeno nizom simetrično postavljenih francuskih prozora. Gradnja bloka dovršena je 1964. godine (sl.20).⁸⁶

5.3.3. Blok B u Kalelargi

Gradnja bloka B započinje gotovo istodobno s gradnjom bloka A 1962. godine, zapadno od njega na liniji glavne gradske ulice. Ta zgrada, kao i ona Rašicina sjevernog bloka C, ima široki prohodni trijem ispred uvučenih prostora trgovina.⁸⁷ Blok B čini djelomično slobodnostojeća trokatna zgrada s uvučenim visokim potkrovljem. Oblikovno su zgrade A i B vrlo slične, s jednostavnim pročeljem raščlanjenim francuskim prozorima, odnosno trokrilnim staklenim stijenama s jednostavnom ogradom. Zbog potreba izgradnje ovog bloka porušeno je romaničko krilo samostana svete Marije. Zgrada je u konačnici dovršena 1964. godine (sl. 21).⁸⁸

5.3.4. Blok C u Kalelargi

Gradnja zgrada u bloku započela je 1963. prema projektu Božidara Rašice.⁸⁹ Veliki stambeno poslovni blok definirao je uličnu liniju Kalelarge sa sjeverne strane, omeđuje četiri gradske ulice te je izgrađen na mjestu niza prijeratnih kuća. Sastoji se od niza međusobno povezanih četverokatnih, jednokatnih i prizemnih stambenih zgrada s unutarnjim dvorištima i prolazima.

⁸⁵ A. MLIKOTA, 2021., 712.

⁸⁶ A. MLIKOTA, 2021., 713.

⁸⁷ A. MLIKOTA, 2021., 713.

⁸⁸ A. MLIKOTA, 2021., 716.

⁸⁹ A. MLIKOTA, 2021., 717.

Novi blok je prema Kalelargi položen na stupove iza kojih se otvarao prohodni trijem. Jednoličnost pročelja na katovima razbijena je uvlačenjem pojedinih dijelova kako bi se stvorio dojam kuća u nizu, dok su u oblikovnom smislu pročelja bila razdijeljena različitom uporabom boja što je danas izgubljeno.⁹⁰

U dvorištu bloka koje nije nikada sadržajno ili hortikulturno uređeno izgrađena je trafostanica, a unutar bloka zgrada mliječnog restorana koji je danas trgovina. Zapadni dio bloka prema bloku Brune Milića zapravo je zatvoreni trokatni stambeni blok s unutarnjim dvorištem, a istočni dio razbijen je prolazima, zgradom restorana i ogradnim zidom prema današnjoj Ulici knezova Šubića Bribirskih (sl. 22).⁹¹

5.3.5. Blok D u Kalelargi

Blok D, koji je smješten između Kalelarge i ulica Šimuna Kožičića Benje i Nikole Matafare, trebao je sadržavati zgradu pošte i kina, a gradnja je započeta 1964.⁹² Projektant bloka Bruno Milić izradio je tri rješenja (sl. 23 i 24) od kojeg je konačno prihvaćeno ono s jednostavnim glatkim kamenim pročeljima rastvorenim simetričnim kamenim okvirima. Treći kat zgrade rastvoren je širokim četverodijelnim otvorima, dok prva dva imaju simetrično postavljene pravokutne francuske prozore. Zgrada je postavljena na stupove, a dimenzijama je slična onoj susjednog bloka C. Ulaz u kino dvoranu bio je pod trijemom, dok se na katu nalazio hotel. Dok ostale zgrade imaju slobodnostojeće stupove kvadratnog presjeka, Milić na ovoj zgradi projektira stupove okruglog presjeka. Što se tiče oblikovanja pročelja dio prema Forumu izveden je u kamenu, dok su ostala samo ožbukana. Zgrada je dovršena 1966. godine (sl. 25).⁹³

5.3.6. Blok E

Na zgradu B, koja zatvara kompleks uz glavnu gradsku ulicu, nastavlja se zgrada E koja bi zatvarala kompleks prema svetom Donatu i prostoru ispred crkve svete Marije. Prema prihvaćenom rješenju na uglu te zgrade trebala se nalaziti kavana i prostor za turističke

⁹⁰ A. MLIKOTA, 2021., 717.

⁹¹ A. MLIKOTA, 2021., 718.

⁹² A. MLIKOTA, 2021., 726.

⁹³ A. MLIKOTA, 2021., 729.

djelatnosti u prizemlju, dok je na katu bio predviđen smještaj izložbenih prostorija. Konzervatorski zavod i Muzej zlata i srebra.⁹⁴

Projekt Arheološkoj muzeja i Muzeja crkvene umjetnosti (sl. 26) uspješan su primjer u pokušaju suvremene interpolacije u staru jezgru koja se nenametljivo odnosi prema sačuvanim spomenicima. Arhitekt Mladen Kauzlarić uvukao je pročelje zgrade, u odnosu na liniju zgrada u blokovima A i B, kako ne bi dominirala u odnosu na sačuvane spomenike.⁹⁵ Dvokatna zgrada postavljena je na uvučeni postament koji je trebao biti izveden u kamenu druge boje od pročelja, a ujedno bi služio i kao postament monumentalnim antičkim carskim skulpturama i srednjovjekovnim većim spomenicima za koje je projektirao ostakljeno i transparentno prizemlje. Time je želio kroz staklenu opnu povezati Forum s muzejom čime bi dobio otvoren izložbeni prostor vidljiv i s ulice. Postament i vijenci trebali su biti izvedeni od svijetlog, a pročelje od sivog kamena.⁹⁶ Nad transparentnim prizemljem nalazi se kamenom obložena forma prvog kata raščlanjena vodoravnom trakom aluminijskih lamela i četiri simetrično otvorena i uvučena prozora koji bi činili okvire za srednjovjekovne spomenike na Forumu te ih ujedno i vizualno povezali sa prostorom muzeja. Nad središnjim dijelom nalazi se uvučen dio koji predstavlja bazilikalno osvjetljenje drugog kata, kojeg arhitekt nije htio pretvoriti u novi kat kako ne bi nadvisio okolne zgrade. Upravne prostorije muzeja smjestio je u obnovljeno samostansko krilo, dok se depo nalazi u podrumu.⁹⁷

U rekonstrukciji samostanskih traktova i dijela klaustra pomogla su mu istraživanja Sene Gvozdanića kako bi vjerno i kreativno interpretirao nekadašnji samostan benediktinki i novi Muzej crkvene umjetnosti. Projektirao je također i uređenje platoa sa stubama ispred crkve svete Marije i pripadajući dio ulice.⁹⁸

Nakon smrti arhitekta Mladena Kauzlarića projekt nije izveden u potpunosti prema njegovim nacrtima, izostaje dio diferencijacije pročelja raznobojnim kamenom te postav unutar muzeja koji ne korespondira s njegovim zamislima.⁹⁹

Zgrada E Arheološkog muzeja i Muzeja crkvene umjetnosti (sl. 27) posljednja je zgrada izgrađena prema rješenju Savjetodavne stručne komisije za izgradnju središta grada iz 1960. godine te je njenom izgradnjom 1972. dovršen proces obnove središta povijesne jezgre Zadra

⁹⁴ A. MLIKOTA, 2021., 746.

⁹⁵ B. MILIĆ, 1983., 7.

⁹⁶ A. MLIKOTA, 2021., 747.

⁹⁷ A. MLIKOTA, 2021., 748.

⁹⁸ B. MILIĆ, 1972., 12.

⁹⁹ A. MLIKOTA, 2021., 750.

jer se ostale predviđene zgrade nisu izgradile, a prostor uokolo rimskog foruma i dalje ostaje neizgrađen.¹⁰⁰

6. NATJEČAJ ZA SPOMENIK DRUGU TITU I VJEKOVNOJ BORBI ZADRA ZA SLOBODU IZ 1982. GODINE

U poslijeratnom životu Zadra i u duhu nove ideologije javila se potreba za izgradnjom spomenika kojim bi se obilježilo oslobođenje grada i njegova tisućljetna borba za slobodu. Mišljenje koje je prevladalo među sudionicima uključenim u tu ideju jest da se on izvede u centru grada, na tada neuređenom prostoru ispred rimskog foruma i svetog Donata. Izbor te lokacije djelomično je mogao biti motiviran i željom da se ponovno aktualizira pitanje izgradnje i oblikovanja tog prostora. Smatralo se da bi skulpturalna rješenja mogla donijeti bar sugestije i ideje za njegovo urbanističko i arhitektonsko uređenje.¹⁰¹

U pripreмноj fazi provedbe natječaja u Zadar su bili pozvani renomirani arhitekti i urbanisti kako bi iznijeli svoje mišljenje o gradnji spomenika. Nakon pripreмne faze Odbor za podizanje Spomenika drugu Titu i vjekovnoj borbi Zadra za slobodu Skupštine općine Zadar je na sjednici održanoj 1982. donio odluku o budućem sastavu ocjenjivačkog suda i pozvanih natjecatelja. Ocjenjivački sud su činili Ivan Zorić kao predsjednik te Oto Bihalji Merin, Miljenko Domijan, Pavle Marušić, Ivica Maštruko, Bruno Milić, Andrija Mohorovičić, Ivo Petricioli, Milan Prelog, Antun Travirka i Tomislav Valerjev kao članovi.¹⁰²

Na pozivni natječaj pozvani su kipari Vojin Bakić, Bojan Bogdanović, Dušan Džamonja, Zdenko Kolacio, Kosta Agneli Radovani, Branko Ružić, Šime Vulas i Miodrag Živković. Nepozvan se prijavio i Ratko Petrić, dok je Bojan Bogdanović zbog prezauzetosti odbio poziv. Autori su uz grafički prikaz i maketu morali priložiti i elaborat o idejnom rješenju i priloge koji objašnjavaju koncepciju spomenika. Sugestije Odbora bile su posvećenost uklapanju spomenika u postojeći ambijent i strukturu grada materijalom, smještajem, dimenzijama i oblikom, dok je za Titov lik poželjan prikaz bio figuralan kako bi bio prepoznatljiv.¹⁰³

¹⁰⁰ A. MLIKOTA, 2021., 747.

¹⁰¹ B. MILIĆ, 1983., 7.

¹⁰² A. MLIKOTA, 2013., 301.

¹⁰³ A. MLIKOTA, 2013., 302.

6.1. Rad Vojina Bakića

Od rada Vojina Bakića (sl. 28) sačuvana je samo fotografija u časopisu *Čovjek i prostor*, dokumentacija i maketa su izgubljeni. Nije se pretjerano bavio problematikom urbanizma prostora spomenika već ga je postavio u postojeće zelenilo koje odvaja Novu rivu od grada. Trebao je biti postavljen na plitkom postamentu i tamponiran zelenilom, čime bi između njegove skulpture i sačuvanih spomenika ostala prazna površina.¹⁰⁴ Spomenik je oblikovao kao Titovu glavu velikih dimenzija postavljenu između dvije rascijepljene kugle. Polukugle iza njegove glave spojene pod pravim kutom glavu i pogled usmjeravaju prema Forumu. Titovo lice oblikovano je realistično, a stražnji dio i dio profila shematizirani su. Površina kugla tretirana je grubo, oponašajući razlomljeni kameni blok.¹⁰⁵

6.2. Rad Dušana Džamonje

Dušan Džamonja se u svome radu (sl.29) nastojao dotaknuti arhitektonsko-urbanističkih smjernica natječaja. Za smještaj novog spomenika uredio bi prostor ispod foruma kao višenamjenski gradski trg koji bi bio rastvoren prema postojećim spomenicima. Na sjeverozapadu bi trg zatvorio izgradnjom lođe, dok bi prostor prema obali definirao nizom stupova s gredom koji podsjećaju na antički portik. Na središnjem dijelu portika stupovi bi činili polukrug ispred kojeg su na prostoru foruma postavljena dva kamena okvira te bi ta konstrukcija služila kao arhitektonski okvir spomeniku postavljenom u istoj osi na gatu nove rive.¹⁰⁶

Za spomenik Titu i vjekovnoj borbi za slobodu predložio je dva rješenja, od kojih bi oba smjestio na kraj gata nove rive. Jedan je monumentalna fontana na kojoj je prikazan Tito kroz tri portreta, a preko dva bočna krila bi se slijevala voda koja bi dotjecala s foruma. Drugo rješenje bio je obelisk, odnosno visoki stilizirani jarbol okrenut prema moru, s uklesanim Titovim portretima u bočne dijelove. Zbog izgradnje spomeničkog kompleksa zatvorio bi i prometnicu koja ide uokolo poluotoka te stvorio novu šetnicu od spomenika do foruma.¹⁰⁷

6.3. Rad Zdenka Kolacia

Od pristiglih radova ističe se onaj kipara Zdenka Kolacia koji se više bavi arhitektonsko-urbanističkim aspektom spomenika nego skulptorskim (sl. 30). Idejno rješenje izradio je uz

¹⁰⁴ A. MLIKOTA, 2013., 303.

¹⁰⁵ A. MLIKOTA, 2013., 304.

¹⁰⁶ A. MLIKOTA, 2013., 304.

¹⁰⁷ A. MLIKOTA, 2013., 305.

konzultacije s Matom Suićem i Raulom Goldonijem. Za njegov rad također nije sačuvana dokumentacija, već je poznat s fotografija iz časopisa Čovjek i prostor.¹⁰⁸

Prostor ispod foruma arhitektonski bi zatvorio prema Novoj rivi izgradnjom zgrade koja bi položajem asocirala na krila, dok bi u njenom spoju bio spomenik ispred kojeg bi bilo izgrađeno nekoliko pristupnih nivoa. Sam spomenik u oblikovnom smislu čine dvije međusobno spojene šuplje pravokutne forme, kameni simboli s grubom obradom. U spojevima krila zgrade otvarao bi se široki prolaz iza spomenika koji bi vodio na forum, dok bi sa strane foruma prolaz bio obočen širokom pločom koja je mogla biti namijenjena za reljef.¹⁰⁹

Kolacio je izgradnjom novih zgrada antički forum i pripadajuće mu spomenike postavio u nove urbanističko-arhitektonske okvire, odnosno uklapa ih u tkivo grada i vraća im staru poziciju. Ispod svete Marije predviđao je izgradnju nove građevine koja bi svojom arhitekturom definirala nekadašnji gradski *cardo*.¹¹⁰

6.4. Rad Koste Agneli Radovani

Kosta Agneli Radovani na projektu je surađivao s Barbarom Agneli Radovani i Sonjom Jurković oko pitanja o hortikulturi (sl. 31). U radu pokušava izvući grad na obalu kreiranjem novog parka s alejom heroja koja bi povezivala prostor foruma s novim spomenikom na rivi. Gledano s foruma, na desnoj strani parka predviđao je niz nisko položenih nakošenih kamenih ploča s reljefnim kronološkim prikazom najvažnijih povijesnih događaja za grad Zadar. Povijesne prikaze na reljefima pratila bi i poprsja važnih povijesnih ličnosti.¹¹¹

6.5. Rad Branka Ružića

U svome radu Branko Ružić spomenik ne smješta za razliku od većine između foruma i gata, već uz glavni *cardo* uz rub taverni (sl. 32). Takvim smještajem spomenik postaje ugaoni međaš koji bi zaokruživao vjekovni kontinuitet tog prostora. Postojeći prazni prostor nekadašnjeg Zelenog trga zadržao bi u cjelovitosti, uz minimalno hortikulturalno uređenje i primjerenu prezentaciju arheoloških nalaza.¹¹²

Spomenik, koji je u likovnom smislu stilizirani sveti Donat postavljen naopako, smjestio bi na novoj pravokutnoj površini uz okvir od drvoreda dalmatinskih murvi. Popločenje oko

¹⁰⁸ A. MLIKOTA, 2013., 306.

¹⁰⁹ A. MLIKOTA, 2013., 307.

¹¹⁰ A. MLIKOTA, 2013., 307.

¹¹¹ A. MLIKOTA, 2013., 308.

¹¹² A. MLIKOTA, 2013., 308.

spomenika bilo bi slično kao ono na forumu, a uz sjeverozapadni rub tog novog trga cijelom dužinom bila bi postavljena kamena klupa. Šire područje spomenika uz crkvu svete Marije riješio bi izgradnjom na tri nova koju bi ozelenio i tako povezoao taj prostor s onim na forumu. Smještajem spomenika uz *cardo* autor je želio kreirati novu vizuru čiji bi prirodni okvir bili more, otoci i drveće s jedne strane, a s druge strane postojeća arhitektura spomenika.¹¹³

6.6. Rad Šime Vulas

Šime Vulas kako i mnogi spomenik smješta na gat koji bi za te potrebe proširio s dvije trokutaste nadogradnje (sl.33). Na prostoru gata nalazila bi se Titova skulptura ispred sedamnaest metara visokog broda s napetim jedrima koji predstavlja vjekovnu borbu Zadra za slobodu.¹¹⁴

Novi prostor na gatu povezoao bi s forumom novim popločenjem i hortikulturalnim uređenjem. Uz novu šetnicu na forumu postavio bi i niz klupa te kioska s hranom kako bi se građane usmjerilo da ju koriste. Ispod crkve svete Marije predvidio je gradnju velikog kompleksa s pripadajućim unutarnjim dvorištem u kojem bi se nalazio niz uslužnih djelatnosti s nizom natkrivenih i otvorenih terasa. Zgrada je trebala biti niska kako ne bi narušila postojeće vizure, a ispred nje bi bio parking za posjetitelje.¹¹⁵

6.7. Rad Miodraga Živkovića

Na izradi projekta Miodrag Živković surađivao je s nizom umjetnika i stručnjaka. Njegova glavna zamisao bila je proširiti grad prema moru smještajem spomenika na gat, kojeg bi također proširio, a u čijem centru bi bila skulptura visoka četrnaest metara (sl.34). U likovnom smislu spomenik se sastoji od tri izvijene kamene forme koje čine vrstu luka i dodiruju se pred vrhom, a simboliziraju branik slobode. Ispred te forme nalazi se karakterističan Titov lik u dugom kaputu.¹¹⁶

Cijeli spomenički prostor bi novim popločenjem povezoao u jedinstvenu cjelinu, dok bi antičke ostatke istaknuo u pločniku drugim materijalom. Dvorište Rašicine novogradnje zamislio je kao novu tržnicu, a ukinuo bi i prometnicu kako bi se uspostavila cjelina prostora nove rive i foruma.¹¹⁷

¹¹³ A. MLIKOTA, 2013., 309.

¹¹⁴ A. MLIKOTA, 2013., 310.

¹¹⁵ A. MLIKOTA, 2013., 311.

¹¹⁶ A. MLIKOTA, 2013., 312.

¹¹⁷ A. MLIKOTA, 2013., 313.

6.8. Rad Ratka Petrića

Ratko Petrić nije bio pozvan od strane Odbora da sudjeluje na natječaju već je sam poslao rad koji su onda ipak razmotrili (sl. 35). Spomenik je koncipirao kao visoku skulpturu jedra na gatu prema kojem korača Tito prikazan u pokretu, dok se u dnu jedra nalazi prostorija s reljefima s prikazima najvažnijih povijesnih događaja u Zadru. On također planirao proširiti gat i povezati ga s forumom popločanom šetnicom koja bi išla preko postojeće, odnosno bio bi izgrađen most-tunnel. Ispred svete Marije zamislio je kružnu ljetnu pozornicu, a oko nje plitke stepenice koje izgledom podsjećaju na one na forumu.¹¹⁸

6.9. Zaključak ocjenjivačkog suda

Ocjenjivački sud nakon pregleda pristiglih radova zaključuje kako nijedan nije dovoljno kvalitetno riješen da bude predložen za izvedbu. Kao otegotnu okolnost navode problem lokacije i teme koja spaja apstraktne ideje vjekovne borbe Zadra za slobodu i one konkretne podizanju spomenika s likom Josipa Broza Tita. Smatraju da je natječaj ipak bio koristan u smislu uključivanja umjetnika i stručnjaka u njegovu izvedbu te da bi se u daljnjem promišljanju spomenika oko pitanja lokacije trebalo posavjetovati s konzervatorima i urbanistima.¹¹⁹

Natječaj je pobudio veliki interes javnosti koja je pristigle radove mogla pogledati na izložbi u Galeriji umjetnina Narodnog muzeja u Zadru.¹²⁰ U jednom od brojeva časopisa Čovjek i prostor iz 1983. cijeli dio posvećen je osvrtima na natječaj pa tako Bruno Milić smatra da od početka nedostaje jedan konkretni program aktivnosti, sadržaja i namjene koje treba na taj prostor locirati te da bi on morao biti realan da bude ostvariv, ali i dalekovidan da bi bio adekvatan budućim potrebama grada.¹²¹ Mate Suić u istom broju časopisa pak kritizira metodologiju i smatra da je zadatak pogrešno postavljen u startu te da pogrešna metodologija i pristup i dovode do pogrešnih rezultata, iako ne smatra da su sama rješenja autora u spomeničkom smislu bila loša već da nisu imali adekvatan program po kojem bi idejno razmatrali taj dio. U izradi program trebalo bi po njemu koristiti postojeću dokumentaciju o rezultatima istraživanja, spomeničkoj i prostornoj valorizaciji neizgrađenog prostora u samom centru Zadra.¹²² Većina

¹¹⁸ A. MLIKOTA, 2013., 314.

¹¹⁹ A. MLIKOTA, 2013., 315.

¹²⁰ A. MLIKOTA, 2013., 316.

¹²¹ B. MILIĆ, 1983., 7.

¹²² M. SUIĆ, 1983., 8.

stručnjaka složila se s time da se izgradnja spomenika na tom području nije mogla provesti bez studije i programa sadržaja namijenjenog za taj dio.

7. NATJEČAJ ZA REGULACIJU PROSTORA OKO FORUMA IZ 1989. GODINE I IZGRADNJA NAKON

Nakon neuspjelog natječaja za podizanje spomenika koji je ipak otvorio brojna pitanja, Odbor za podizanje Spomenika drugu Titu i vjekovnoj borbi Zadra za slobodu nastavlja s radom i 1988. godine raspisuje opći, javni jugoslavenski natječaj za izradu idejnog arhitektonskog rješenja kompleksa na prostoru rimskog foruma.¹²³ Iako odbor nosi prijašnje ime, ne bavi se izgradnjom spomenika već rješavanjem arhitektonsko-urbanističkog pitanja prostora oko foruma. Natječaj je završio 1989. godine, a pristiglo je četrdeset i šest radova od kojih opet nijedan po kriterijima ocjenjivačkog suda nije zadovoljio.¹²⁴

U natječajnom izvješću ocjenjivačkog suda stoji kako većina autora nije ispoštovala norme natječaja da koncepcija kompleksa na Forumu strogo mora biti podređena postojećim spomenicima i povijesnim reliktima, odnosno da ih se poštuje na način da oblikovno ostanu individualni i najizražajniji elementi urbanizma povijesne jezgre.¹²⁵ Prva i druga nagrada natječaja nisu dodijeljene stoga nagradu odnosi trećenagrađeni rad Nikole Polaka koji se izdvojio natječajnim rješenjem tretiranja kompleksa u duhu zadarskih kuća i palača. Četvrtu nagradu dijele autorski timovi čija se oblikovna rješenja međusobno razlikuju, ali su radili na istoj zadanoj urbanoj matrici – rad Dragana Jovanovića i Vesne Miličević donosi ideju hermetične arhitekture historicističkog leksika, dok je rad Zorana Bare i Anamarije Srzić u duhu racionalističke arhitekture s mogućnošću transformacije prostora. Otkupljeno rješenje Igora Franića, u duhu tvrdog modernizma, izdvojeno je zbog parcijalnih rješenja prezentiranja substrukture bazilike i interpretacije taberni.¹²⁶ Na natječaju je sa svojim projektom (sl. 36 i 37) gotovo povijesne rekonstrukcije dijela antičkog foruma sudjelovao i Bruno Milić, koji je arheološkim pristupom definirao arhitektonski plašt uokolo crkve svetog Donata.¹²⁷

¹²³ A. MLIKOTA, 2013., 318.

¹²⁴ A. MLIKOTA, 2013., 318.

¹²⁵ I. OŠTRIĆ, 1989., 12.

¹²⁶ I. OŠTRIĆ, 1989., 12.

¹²⁷ D. ARBUTINA, 2002., 86.

Iako natječaj nije zadovoljio niti rezultirao gradnjom na prostoru foruma ponudio je niz djelomičnih rješenja poput onih o prezentaciji substrukture antičke bazilike, interpretiranja ostataka srednjovjekovnog bedema, način sadržajnog opremanja te potrebu prostornog kadriranja obalne vizure i rotonde svetog Donata.¹²⁸

U godinama nakon natječaja iz 1989. na prostoru Forumu nije se mnogo toga promijenilo sve do 2011. godine kada je uređen prema projektu Ante Uglešića (sl. 38). Arhitekt je antičke i prijeratne sadržaje iscrtao u parteru različitim tehnikama i materijalima, a nekadašnju razinu Piazze delle Erbe podiže za nekoliko stuba koje stilizira uokolo barokne bunarske krune. Središnji dio koji estetikom podsjeća na prijeratnu talijansku modernu arhitekturu okružen je zelenom površinom po kojoj su raspoređene staze od kamenih blokova, namijenjene razgledavanju kamenih ulomaka. Središnji dio sklopa čini fontana koja nema pitku vodu. Unatoč nedostacima koje projekt pokazuje ipak označava pomak u artikuliranju i izgradnji prostora oko antičkog foruma.¹²⁹

¹²⁸ I. OŠTRIĆ, 1989., 13.

¹²⁹ A. MLIKOTA, 2021., 761.

8. ZAKLJUČAK

Povodom nesretnih okolnosti bombardiranja povijesne jezgre grada u Drugom svjetskom ratu i stradavanja gotovo cijelog građevnog fonda stare jezgre, Zadar postaje preokupacija mnogih arhitekata, urbanista, konzervatora, povjesničara umjetnosti i ostalih stručnjaka uključenih u proces obnove i ponovne izgradnje nakon rata. Poseban izazov predstavljala je mikrolokacija oko antičkog foruma na kojoj su sačuvani povijesni spomenici neoštećeni u bombardiranju, kao i svi prijeratni slojevi grada koje je trebalo ispoštovati i vratiti im izgubljene vizure i ambijent.

Prvi idejni regulacijski plan obnove grada izrađen je netom nakon rata 1945. i 1946. godine. Arhitekti koji su sudjelovali u izradi plana bili su vođeni postulatima moderne arhitekture te su planiranu novogradnju od postojećih spomenika htjeli odvojiti zelenilom što bi u konačnici rezultiralo vrstom grada – muzeja na otvorenom što nikako nije primjereno za prostor tisućljetnog urbanog kontinuiteta. Od plana se naposljetku ipak odustalo, no ostavio je razarajuće posljedice na gradsko tkivo jer ga je lokalna vlast zloupotrijebila kako bi krenula s rušenjem zgrada koje su bile od povijesne vrijednosti ili obnovljive, pod izlikom da se čisti mjesto za novogradnju.

Potaknuta činom bespravne gradnje i rušenja Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti pod svojim okriljem raspisuje natječaj za idejni regulacijski plan obnove Zadra 1953. godine. Značaj natječaja nije samo u pokretanju procesa obnove povijesne jezgre grada, već i u opsežnoj studiji prostora koja je rezultirala programom i pratećom publikacijom koje su bile novina u domaćoj konzervatorskoj praksi te su postavile temelje za daljnje promišljanje obnove. Izrada idejnog regulacijskog plana za obnovu Zadra pripala je arhitektu Bruni Miliću uz doprinos ideja tri prvonagrađena rada. U svom planu iz 1955. godine Milić povijesnu jezgru Zadra nastoji obnoviti meandarskom novogradnjom koja bi uokvirila povijesne spomenike, a na prostoru uokolo foruma koji je tada još uvijek bio pod arheološkim istraživanjima planirao je gradnju niskih zgrada opremljenih kulturnim sadržajima, dok je prostor crkve svetog Donata i nadbiskupske palače namijenio za arheološki muzej. Milićev idejni plan zadarska općinska vlast odbacila je 1958.

Kroz prethodne natječaje i rezultate koje su iznjedrili dolazi se do zaključka kako je za najuži prostor povijesne jezgre potrebno dodatno elaborirati program obnove i sadržaja te je 1959. godine raspisan novi natječaj za regulaciju najužeg centra. Za prostor oko antičkog foruma raspisan je urbanistički natječaj, a za prostor Kalelarge arhitektonski. U programu natječaja revidirane su postavke prethodnih, prvenstveno prenamjena iz gradnje isključivo kulturnih i

društvenih sadržaja na prostoru foruma, sada uključujući i one komercijalne kao što su hotel ili kavana te organska i cjelovita gradnja nasuprot podjeli grada na blokove. Nakon natječaja izrađeni su plan i maketa koji ne proizlaze ni iz jednog prijavljenog rada, preuzeta je jedino preraspodjela sadržaja, a gradnja je podijeljena po blokovima među prijavljenim arhitektima. Izgradnjom nakon natječaja prostor oko antičkog foruma dobiva jasnije prostorne okvire no još uvijek ostaje nedefiniran i neizgrađen. S posljednje izgrađenom zgradom Arheološkog muzeja 1972. godine prestaje prvi veliki poslijeratni val obnove povijesne jezgre.

U kasnijem poratnom razdoblju i duhu nove ideologije javila se potreba za podizanje spomenika drugu Titu i vjekovnoj borbi Zadra za slobodu, a sudionici u tom procesu smatrali su neizgrađeni prostor foruma ispred svetog Donata idealnom lokacijom za njegovo smještanje. Natječajem se također ponovno htjelo aktualizirati pitanje izgradnje i urbanističkog uređenja prostora oko foruma. Natječaj je raspisan 1982. godine te su pozvani mnogi renomirani suvremeni kipari da iznesu svoje viđenje spomenika i urbanističkog uređenja tog prostora. U pristiglim natječajnim radovima mnogi od njih posvetili su pažnju urbanističkom uređenju prostora jednako kao i likovnom oblikovanju spomenika, no nijedno rješenje nije bilo zadovoljavajuće za ocjenjivački sud, a problematični su bili i lokacija te sama tema spomenika.

Isti odbor koji je raspisao natječaj za podizanje spomenika drugu Titu i vjekovnoj borbi Zadra za slobodu ponovno je raspisao natječaj za regulaciju prostora foruma 1989. godine no i tada nailaze na velike oprečnosti u smjernicama programa i pristiglih radova koji prema ocjenjivačkom sudu nisu pri koncepciji uzeli u obzir povijesne spomenike i ambijent kojima bi trebali podrediti cjelokupnu gradnju. I taj natječaj nije rezultirao gradnjom te su iz njega izvučena pojedina zadovoljavajuća rješenja. Nakon tog posljednja intervencija na forumu je prema projektu Ante Uglešića 2011. godine kada uređuje prostor foruma i parkirališta te unatoč nekim zamjerkama ipak ostaje značajan pomak u artikuliranju tog prostora.

Prateći proces poslijeratne obnove povijesne jezgre vidimo kako je svaki novi natječaj, iako nije rezultirao potpunom gradnjom i određenjem, ipak pomogao u kristaliziranju smjera u kojem bi trebalo ili pak ne trebalo ići. Cjelokupna stručna javnost je kroz osvrte, kritike i prikaze programa i natječaja u suvremenim časopisima sudjelovala u tome, kao i javnost i građanstvo koji su bili informirani putem mnogih održanih izložbi i sastanaka. Poseban oprez u pristupu obnovi vidimo na području oko antičkog foruma, srcu gradskog života, koje do danas ostaje uređeno, ali ne i izgrađeno te iako nema iste vizure i važnost kao i ranije ostaje prihvaćen u duhu stanovnika kao mjesto okupljanja i dokolice, muzej koji priča o povijesti grada na otvorenom.

9. LITERATURA

Antonija Mlikota, *Zadar – obnova i izgradnja nakon razaranja u drugome svjetskome ratu*, Školska knjiga, Zagreb, 2021.

Dražen Arbutina, *Zadarski urbanistički i arhitektonski opus Brune Milića*, Narodni muzej Zadar, Zadar, 2002.

Mate Suić, *Zadar u starom vijeku*, Filozofski fakultet Zadar, Zadar, 1981.

Vera Marsić, Petar Selem, Zvonko Maković, *Božidar Rašica*, Školska knjiga, Zagreb, 2009.

Antonija Mlikota, *Natječaj za Spomenik drugu Titu i vjekovnoj borbi Zadra za slobodu iz 1982. godine*, u: *Anali galerije Antuna Augustinčića, Zbornik radova sa simpozija Problem spomenika: spomenik danas održanog u Klanjecu od 23. do 25. listopada 2013. godine*, (ur.) Božidar Pejković, Klanjec, 2013., 299 – 321.

Antonija Mlikota, *Četrnaest arhitektonskih i urbanističkih vizija povijesne jezgre Zadra nastalih 1953. godine*, *Ars Adriatica*, 5 (2015.), 163-192.

Dragan Boltar, *Zadar – izgradnja centra*, *Arhitektura*, 3-4 (1961.), 40-48.

Radovan Ivančević, *Staro i novo u arhitekturi i urbanizmu*, *Život umjetnosti*, 2(1967.), str 61-68.

Ines Merčep, *Natječaj za regulacijsku osnovu Zadra iz 1953. - pedeset godina poslije*, *Prostor*, 13(2005), 67-78.

Bruno Milić, *Spomenik u Zadru*, *Čovjek i prostor*, 2 (1983.), 6-7.

Bruno Milić, *Novi Arheološki muzej i Muzej crkvene umjetnosti u Zadru*, *Čovjek i prostor*, 237(1972.), 10-12.

Marija Stagličić, Prilozi međuratnoj izgradnji u Zadru, *Čovjek i prostor*, 436-437 (1989.), 18-20.

Mate Suić, Pledoyer za kontinuitet, *Čovjek i prostor*, 2 (1983), 7-8.

Ivan Oštrić, Preponska staza i trkači olovnih nogu, *Čovjek i prostor*, 5 (1983.), 12-14.

10. POPIS KRATICA

AMZD Arheološki muzej u Zadru

GU NMZ Galerija umjetnina Narodni muzej Zadar

HMA HAZU Hrvatski muzej arhitekture, Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb

HR DAZD Državni arhiv u Zadru

HR-HDA Hrvatski državni arhiv, Zagreb

JAZU Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

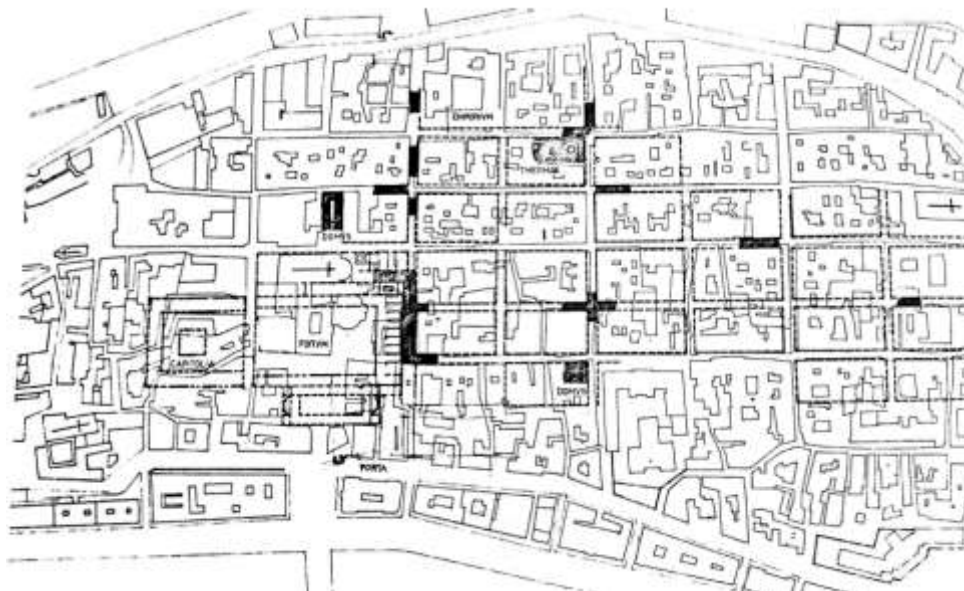
MKRH Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

MGZ NMZ Muzej grada Zadra Narodni muzej Zadar

PKOZD Planoteka Konzervatorskog odjela u Zadru

ZFIR A. Mlikota Zbirka razglednica i fotografija Antonija Mlikota

11. LIKOVNI PRILOZI

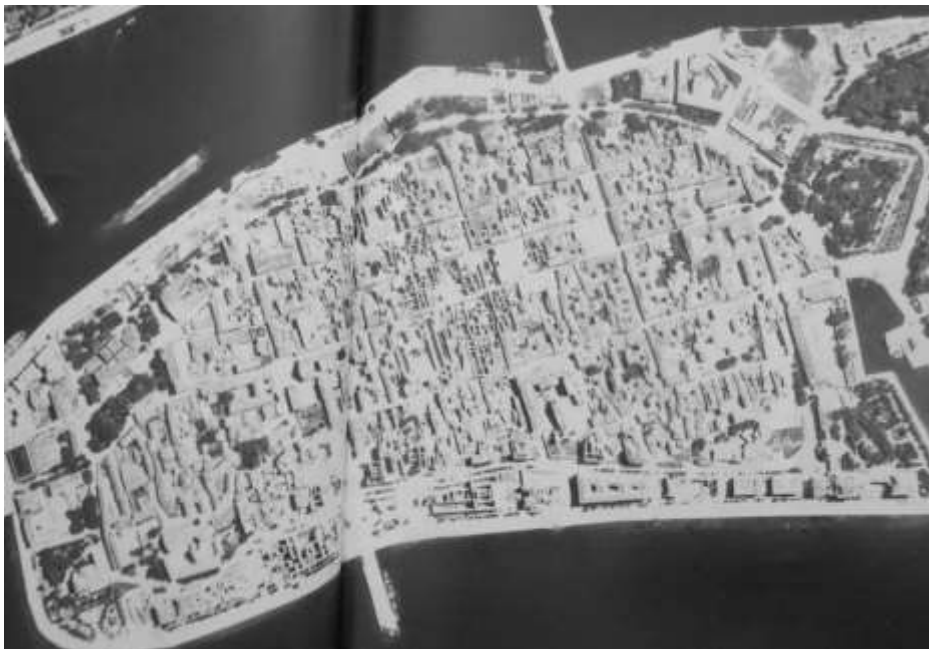
Slika 1. Prikaz nalaza antičkog Jadera preko plana grada iz 1941. godine (izvor: PKOZD, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021,14.)

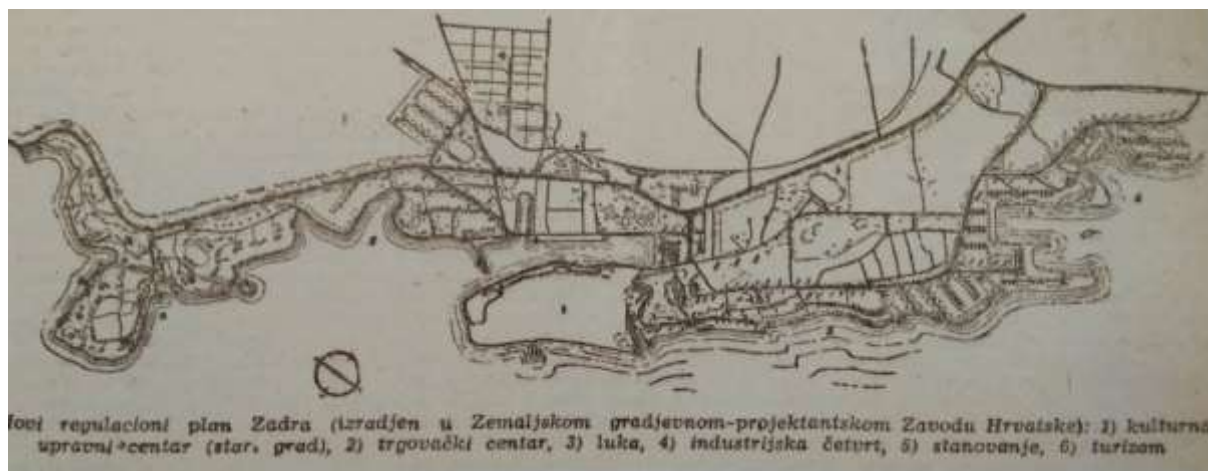
Slika 2. zračna snimka Zadra prije Drugog svjetskog rata (izvor: ZFIR A. Mlikota, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021., 75.)

Slika 3. Prostor ispred svetog Donata snimljen 1962. godine (foto: Stevan Kukić, izvor: Fototeka AMZD, inv. Br. 1650 5035, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021., 203.)

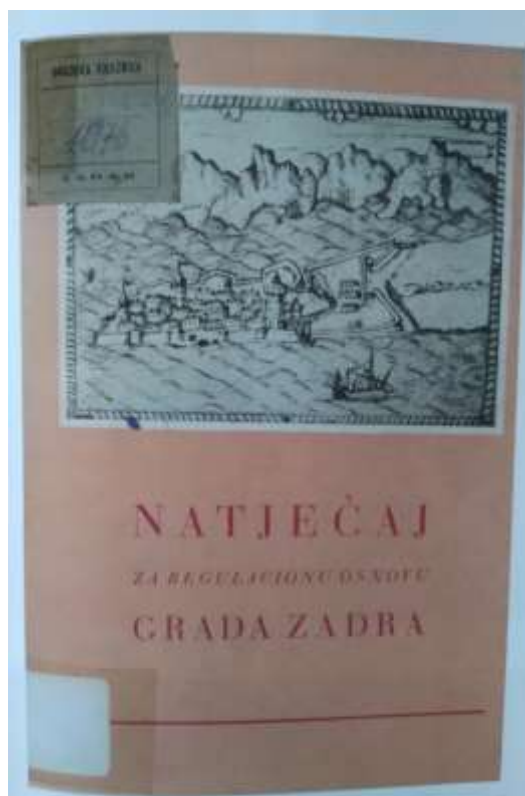
Slika 4. Zračna snimka Zadra iz 1943. godine (izvor: Fototeka MKRH, inv. Br. 2007/07, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021, 95.)

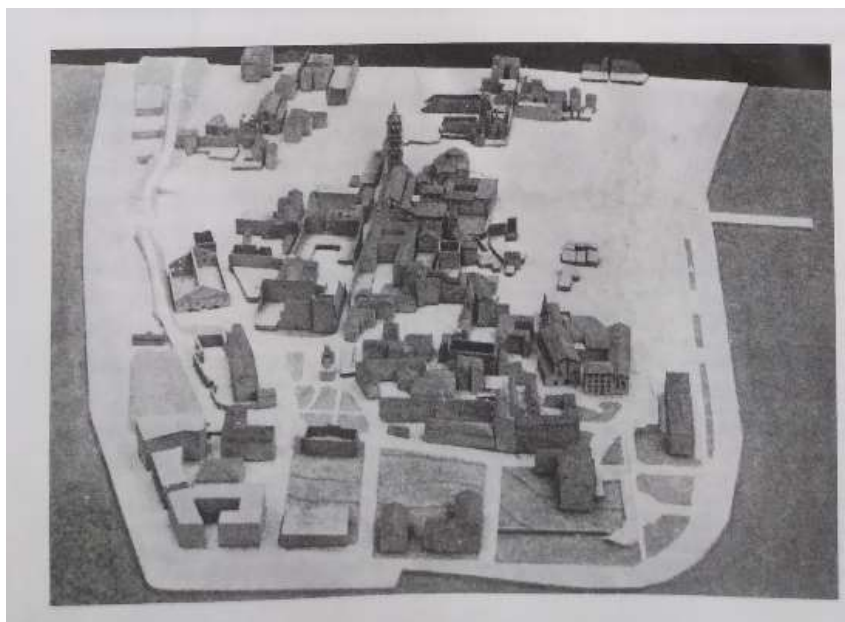
Slika 5. Fotografije dijela regulacijskog plana iz 1945. godine (izvor: A. MLIKOTA, 2021., 255.)

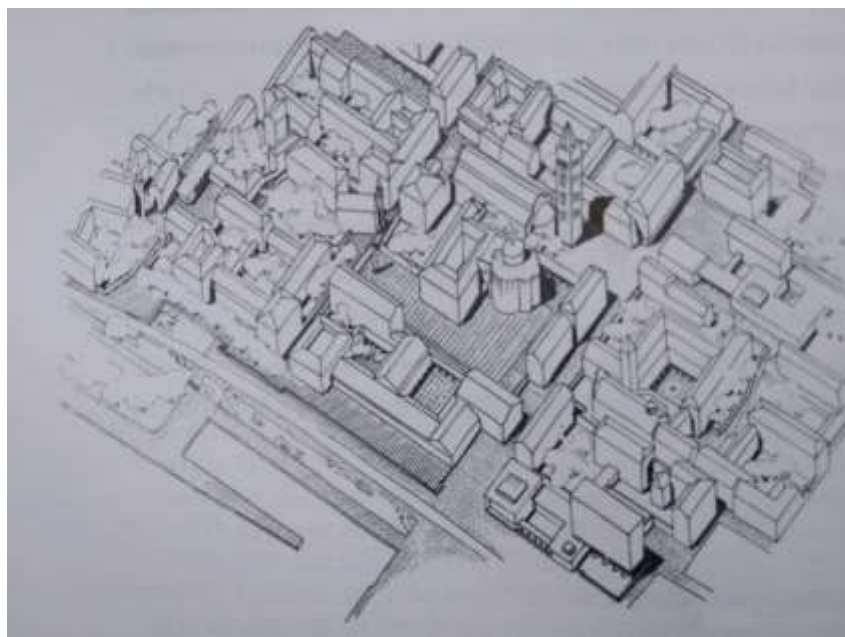
Slika 6. Dio regulacijskog plana povijesne jezgre Zadra iz 1946. godine (izvor: HMA HAZU, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021., 265.)

Slika 7. Naslovnica natječajne knjige Natječaja za regulacijsku osnovu Zadra iz 1953. godine (izvor: HR-DAZD, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021., 403.)

Slika 8. Fotografija makete postojećeg stanja izgrađenosti povijesne jezgre Zadru u vrijeme raspisivanja natječaja 1953. (izvor: Natječaj za regulacionu osnovu grada Zadra, preuzeto iz knjige A. Mlikota, 2021., 402.)

Slika 9. Idejna skica Brune Milića za prostor povijesne jezgre Zadra za natječaj iz 1953. (izvor: HR-DAZD, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021., 450.)

Slika 10. Projekt regulacijske obnove povijesne jezgre Zadra iz 1955. godine autora arhitekta Brune Milića (izvor: GU NMZ, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021., 480.)

Slika 11. Prikaz katnosti postojećih i novih građevina u staroj jezgri, Projekt regulacijske osnove iz 1955. Brune Milića (foto: Antonija Mlikota, izvor: MGZ NMZ)

Slika 12. Organizacija prometa u povijesnoj jezgri, Projekt regulacijske osnove iz 1955. Brune Milića (foto: Antonija Mlikota, izvor: MGZ NMZ)

Slika 13. Ostatak gradske strukture povijesne jezgre s prikazima visina, Projekt regulacijske osnove iz 1955. Brune Milića (foto: Antonija Mlikota, izvor: MGZ NMZ)

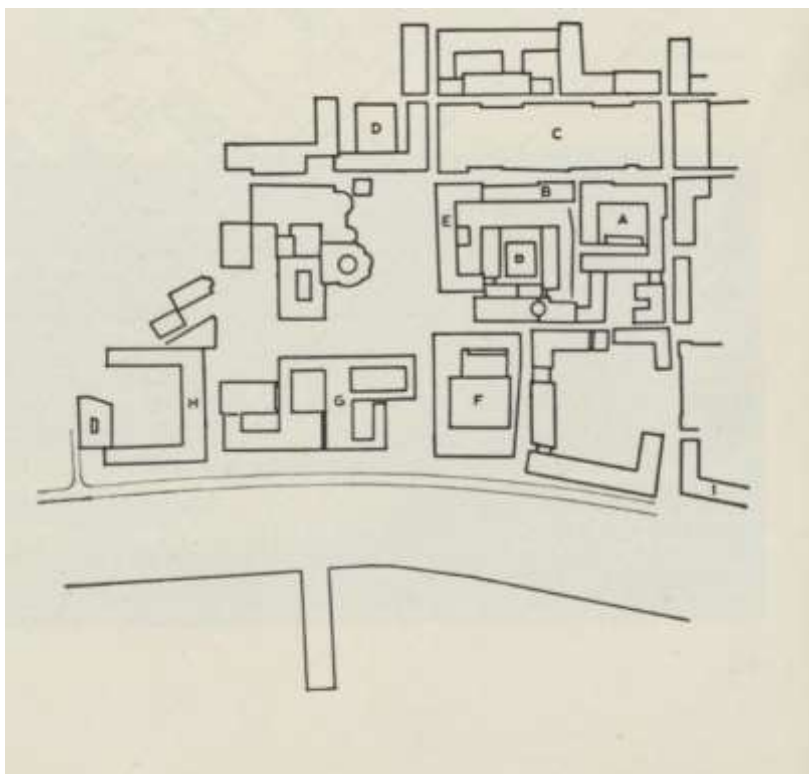
Slika 14. Prikaz gustoće stanovanja prema novoj regulaciji, Projekt regulacijske osnove iz 1955. Brune Milića (foto: Antonija Mlikota, izvor: MGZ NMZ)

Slika 15. Neizgrađeni centar Zadra (izvor: ZFIR A. Mlikota, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021., 640.)

Slika 16. Stanje nakon rata i raščišćavanja ruševina na Kalelargi (foto: Ante Brkan, izvor: GU-NMZ, izvor: ZFIR A. Mlikota)

Slika 17. Skica predviđene izgradnje koja je rezultirala natječajem iz 1959. godine (izvor: D. BOLTAR, 1961, 40.)

Slika 18. Skica bloka H s neizvedenim projektom kaskadnih kuća (izvor: HR-HDA-1770, fond Božidar Rašica, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021., 704.)

Slika 19. Pogled na blok H danas (foto: Filip Brala, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021.,708.)

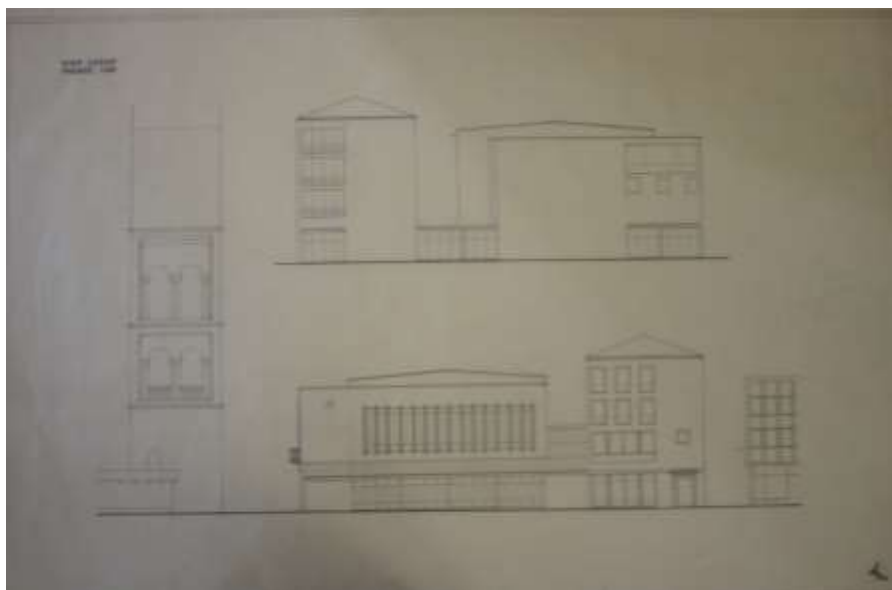
Slika 20. Pogled na blok A danas (foto: A. Mlikota, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021.,713.)

Slika 21. Pogled na blok B danas (foto: Filip Brala, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021.,716.)

Slika 22. Pogled na blok C danas (foto: Filip Brala, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021.,718.)

Slika 23. Jedno od idejnih rješenja Brune Milića za blok D (foto: Antonija Mlikota, izvor: MGZ NMZ)

Slika 24. Jedno od idejnih rješenja Brune Milića za blok D (foto: Antonija Mlikota, izvor: MGZ NMZ)

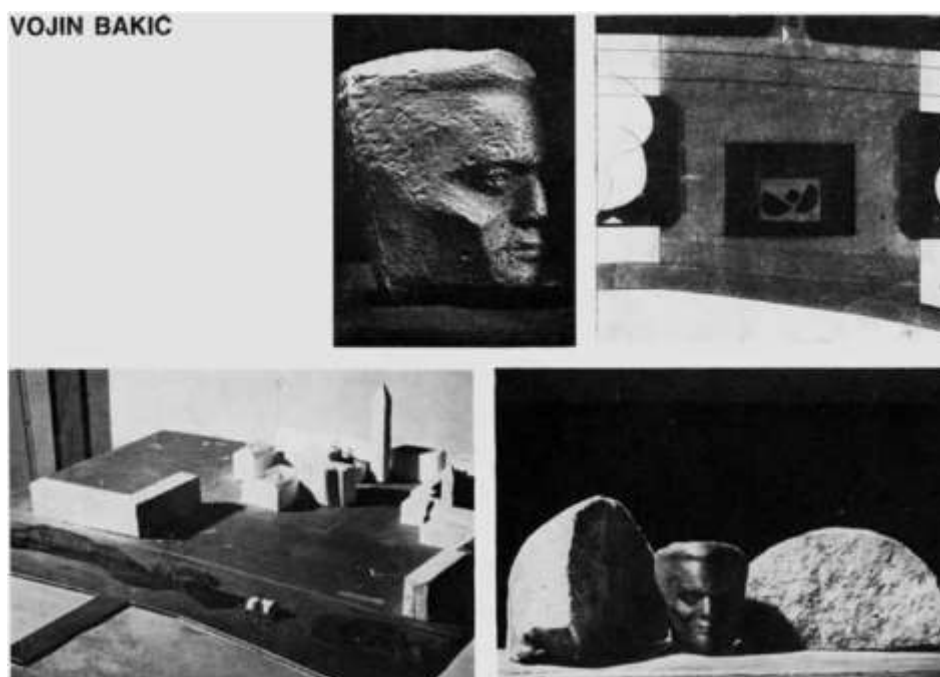
Slika 25. Pogled na blok D danas (foto: Filip Brala, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021.,729.)

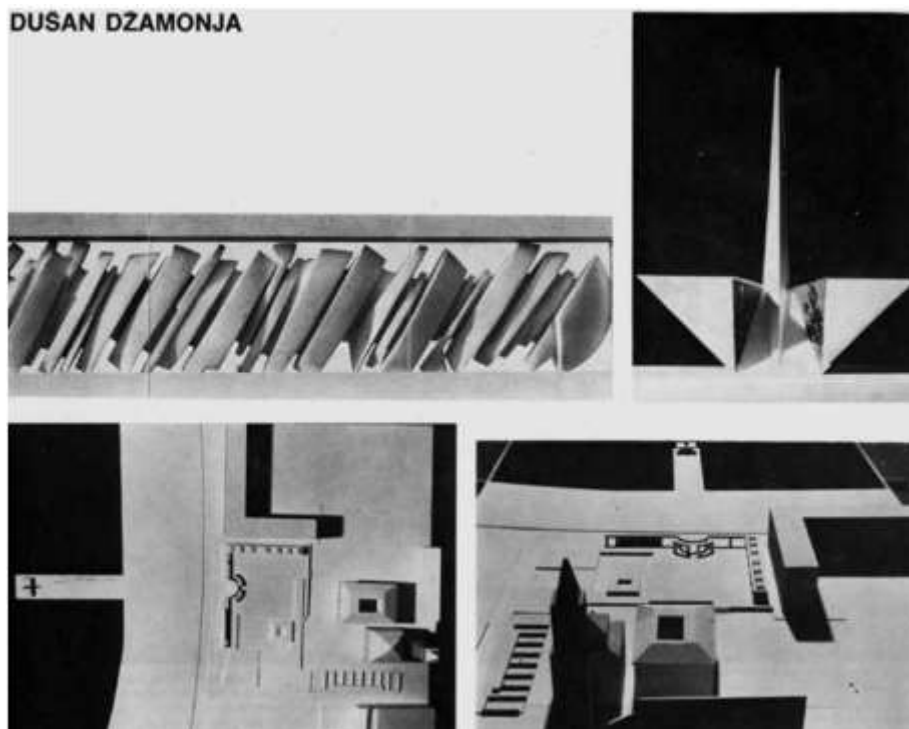
Slika 26. Zgrada Arheološkog muzeja danas (foto: Filip Brala, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021.,750.)

Slika 27. Pogled na blokove i zgradu Arheološkog muzeja danas (foto: Filip Brala, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021.,749.)

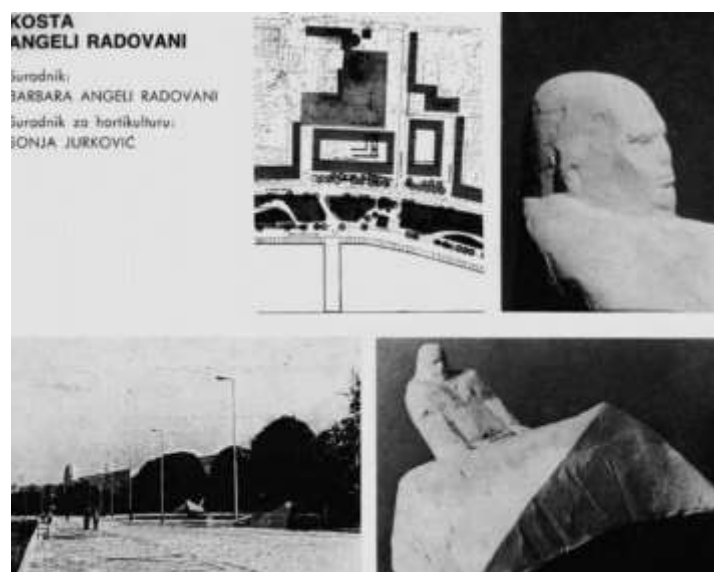
Slika 28. Natječajni rad Vojina Bakića iz 1982. godine (foto: N. Gattin i A. Travirka, izvor: Čovjek i prostor, Zagreb, 2/83. (359), str. 7., preuzeto iz članka A. MLIKOTA, 2013., 303.)

Slika 29. Natječajni rad Dušana Džamonje iz 1982. godine (foto: V. Giuricin i A. Travirka, izvor: Čovjek i prostor, Zagreb, 2/83. (359), str.8., preuzeto iz članka A. MLIKOTA, 2013., 305.)

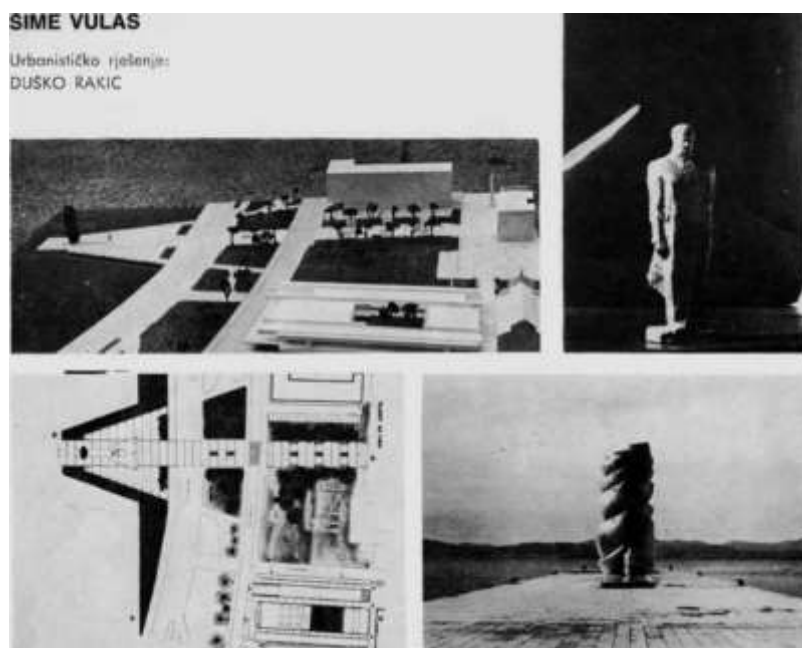
Slika 30. Natječajni rad Zdenka Kolacia iz 1982. godine (foto: A. Karolyi, izvor: Čovjek i prostor, Zagreb, 2/83. (359), str. 9., preuzeto iz članka A. MLIKOTA, 2013., 306.)

Slika 31. Natječajni rad Koste Angeli Radovani iz 1982. godine (foto: A. Travirka, izvor: Čovjek i prostor, Zagreb, 2/83. (359), str. 10., preuzeto iz članka A. MLIKOTA, 2013.,307.)

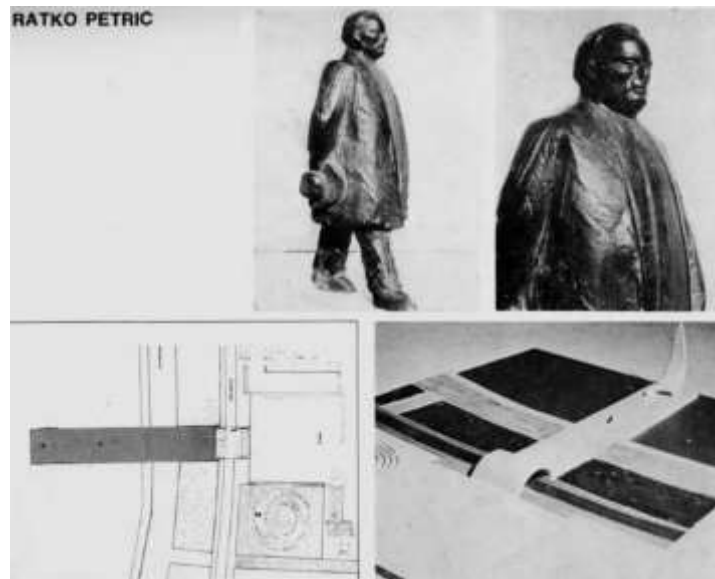
Slika 32. Natječajni rad Branka Ružića iz 1982. godine (izvor: Čovjek i prostor, Zagreb, 2/83. (359), str. 11., preuzeto iz članka A. MLIKOTA, 2013.,309.)

Slika 33. Natječajni rad Šime Vulasa iz 1982. godine (foto: N. Vranić, izvor: Čovjek i prostor, Zagreb, 2/83. (359), str. 12., preuzeto iz članka A. MLIKOTA, 2013.,311.)

Slika 34. Natječajni rad Miodraga Živkovića iz 1982. godine (izvor: Čovjek i prostor, Zagreb, 2/83. (359), str. 13., preuzeto iz članka A. MLIKOTA, 2013., 312.)

Slika 35. Rad izvan natječaja Ratka Petrića (foto: R. Petrić, izvor: Čovjek i prostor, Zagreb, 2/83. (359), str. 14., preuzeto iz članka A. MLIKOTA, 2013., 314.)

Slika 36. Skica natječajnog rada Brune Milića iz 1989. godine (foto: Antonija Mlikota, izvor: MGZ NMZ)

Slika 37. Skica natječajnog rada Brune Milića iz 1989. godine (foto: Antonija Mlikota, izvor: MGZ NMZ)

Slika 38. Pogled na Forum danas (foto: Filip Brala, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021., 709.)

Popis ilustracija

Slika 1. Prikaz nalaza antičkog Jadera preko plana grada iz 1941. godine (izvor: PKOZD, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021.,14.)

Slika 2. zračna snimka Zadra prije Drugog svjetskog rata (izvor: ZFIR A. Mlikota, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021., 75.)

Slika 3. Prostor ispred svetog Donata snimljen 1962. godine (foto: Stevan Kukić, izvor: Fototeka AMZD, inv. Br. 1650 5035, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021., 203.)

Slika 4. Zračna snimka Zadra iz 1943. godine (izvor: Fototeka MKRH, inv. Br. 2007/07, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021, 95.)

Slika 5. Fotografije dijela regulacijskog plana iz 1945. godine (izvor: A. MLIKOTA, 2021., 255.)

Slika 6. Dio regulacijskog plana povijesne jezgre Zadra iz 1946. godine (izvor: HMA HAZU, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021., 265.)

Slika 7. Naslovnica natječajne knjige Natječaja za regulacijsku osnovu Zadra iz 1953. godine (izvor: HR-DAZD, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021., 403.)

Slika 8. Fotografija makete postojećeg stanja izgrađenosti povijesne jezgre Zadru u vrijeme raspisivanje natječaja 1953. (izvor: Natječaj za regulacionu osnovu grada Zadra, preuzeto iz knjige A. Mlikota, 2021., 402.)

Slika 9. Idejna skica Brune Milića za prostor povijesne jezgre Zadra za natječaj iz 1953. (izvor: HR-DAZD, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021., 450.)

Slika 10. Projekt regulacijske obnove povijesne jezgre Zadra iz 1955. godine autora arhitekta Brune Milića (izvor: GU NMZ, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021., 480.)

Slika 11. Prikaz katnosti postojećih i novih građevina u staroj jezgri, Projekt regulacijske osnove iz 1955. Brune Milića (foto: Antonija Mlikota, izvor: MGZ NMZ)

Slika 12. Organizacija prometa u povijesnoj jezgri, Projekt regulacijske osnove iz 1955. Brune Milića (foto: Antonija Mlikota, izvor: MGZ NMZ)

Slika 13. Ostatak gradske strukture povijesne jezgre s prikazima visina, Projekt regulacijske osnove iz 1955. Brune Milića (foto: Antonija Mlikota, izvor: MGZ NMZ)

Slika 14. Prikaz gustoće stanovanja prema novoj regulaciji, Projekt regulacijske osnove iz 1955. Brune Milića (foto: Antonija Mlikota, izvor: MGZ NMZ)

37

Slika 15. Neizgrađeni centar Zadra (izvor: ZFIR A. Mlikota, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021., 640.)

Slika 16. Stanje nakon rata i raščišćavanja ruševina na Kalelargi (foto: Ante Brkan, izvor: GU-NMZ, izvor: ZFIR A. Mlikota)

Slika 17. Skica predviđene izgradnje koja je rezultirala natječajem iz 1959. godine (izvor: D. BOLTAR, 1961, 40.)

Slika 18. Skica bloka H s neizvedenim projektom kaskadnih kuća (izvor: HR-HDA-1770, fond Božidar Rašica, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021., 704.)

Slika 19. Pogled na bllok H danas (foto: Filip Brala, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021.,708.)

Slika 20. Pogled na blok A danas (foto: A. Mlikota, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021.,713.)

Slika 21. Pogled na blok B danas (foto: Filip Brala, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021.,716.)

Slika 22. Pogled na blok C danas (foto: Filip Brala, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021.,718.)

Slika 23. Jedno od idejnih rješenja Brune Milića za blok D (foto: Antonija Mlikota, izvor: MGZ NMZ)

Slika 24. Jedno od idejnih rješenja Brune Milića za blok D (foto: Antonija Mlikota, izvor: MGZ NMZ)

Slika 25. Pogled na blok D danas (foto: Filip Brala, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021.,729.)

Slika 26. Zgrada Arheološkog muzeja danas (foto: Filip Brala, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021.,750.)

Slika 27. Pogled na blokove i zgradu Arheološkog muzeja danas (foto: Filip Brala, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021.,749.)

Slika 28. Natječajni rad Vojina Bakića iz 1982. godine (foto: N. Gattin i A. Travirka, izvor: Čovjek i prostor, Zagreb, 2/83. (359), str. 7., preuzeto iz članka A. MLIKOTA, 2013., 303.)

Slika 29. Natječajni rad Dušana Džamonje iz 1982. godine (foto: V. Giuricin i A. Travirka, izvor: Čovjek i prostor, Zagreb, 2/83. (359), str.8., preuzeto iz članka A. MLIKOTA, 2013., 305.)

- Slika 30. Natječajni rad Zdenka Kolacia iz 1982. godine (foto: A. Karolyi, izvor: Čovjek i prostor, Zagreb, 2/83. (359), str. 9., preuzeto iz članka A. MLIKOTA, 2013., 306.)
- Slika 31. Natječajni rad Koste Angeli Radovani iz 1982. godine (foto: A. Travirka, izvor: Čovjek i prostor, Zagreb, 2/83. (359), str. 10., preuzeto iz članka A. MLIKOTA, 2013.,307.)
- Slika 32. Natječajni rad Branka Ružića iz 1982. godine (izvor: Čovjek i prostor, Zagreb, 2/83. (359), str. 11., preuzeto iz članka A. MLIKOTA, 2013.,309.)
- Slika 33. Natječajni rad Šime Vulasa iz 1982. godine (foto: N. Vranić, izvor: Čovjek i prostor, Zagreb, 2/83. (359), str. 12., preuzeto iz članka A. MLIKOTA, 2013.,311.)
- Slika 34. Natječajni rad Miodraga Živkovića iz 1982. godine (izvor: Čovjek i prostor, Zagreb, 2/83. (359), str. 13., preuzeto iz članka A. MLIKOTA, 2013., 312.)
- Slika 35. Rad izvan natječaja Ratka Petrića (foto: R. Petrić, izvor: Čovjek i prostor, Zagreb, 2/83. (359), str. 14., preuzeto iz članka A. MLIKOTA, 2013., 314.)
- Slika 36. Skica natječajnog rada Brune Milića iz 1989. godine (foto: Antonija Mlikota, izvor: MGZ NMZ)
- Slika 37. Skica natječajnog rada Brune Milića iz 1989. godine (foto: Antonija Mlikota, izvor: MGZ NMZ)
- Slika 38. Pogled na Forum danas (foto: Filip Brala, preuzeto iz knjige A. MLIKOTA, 2021., 709.)

ABSTRACT

Renovation and construction of the area around the ancient forum in Zadar

After the Allied bombing in 1943, the building stock of the historic core of the city was almost completely destroyed. Just after the war, the first attempts to systematize and direct the reconstruction were made, without previous templates that would make the work of many experts involved in the project easier. The area around the ancient forum with preserved historical monuments that had to be carefully integrated into the image of the modern city turned out to be the most challenging for the renovation. Since ancient times, the area of the forum has been the heart of the city, the meeting point of social, political and religious life, so it had to be equipped with the right contents in order to preserve its centuries-old character. Even though the city was built and renovated, the area around the ancient forum remains undefined to this day, because with every new competition and idea for regulating the forum, the need for an even more detailed and precise definition of this important area of the historical core of Zadar would arise.

Key words: Zadar, Second world war, 20th century, reconstruction, ancient forum